

บทที่ ๓

รูปแบบและเนื้อหาของประณามบทและนิคมกถา

ในบทที่ ๒ ได้กล่าวถึงความเป็นมาและแนวคิดพื้นฐานในการแต่งประณามบทและนิคมกถาไว้แล้ว ในบทนี้จะกล่าวถึงรูปแบบและเนื้อหาของบททั้งสองที่น่าจะคล้ายคลึงกับอาคิสในยัชญพิธี รวมถึงบทนานทีและบทภรตวากยะซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับประณามบทจะกล่าวถึงรูปแบบ ลำดับและเนื้อหาในประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญ เนื่องจากน่าจะเป็นไปได้ที่การแต่งคัมภีร์อาจมีลักษณะบางประการที่ใกล้เคียงกับการประกอบยัชญพิธี ส่วนนิคมกถานั้นจะกล่าวถึงลำดับและเนื้อหาที่สำคัญมีคำร้องขออาณิสงส์จากการแต่งคัมภีร์ เป็นต้น ที่น่าจะทำให้ทราบลำดับและเนื้อหาของบทดังกล่าวซึ่งอาจคล้ายกับอาคิสท้ายยัชญพิธีและบทภรตวากยะ ดังนั้น การศึกษาในประเด็นเหล่านี้อาจทำให้ทราบได้ว่า การแต่งคัมภีร์น่าจะเป็น “การกระทำ” (action) คล้ายคลึงกับการประกอบยัชญพิธีในสมัยพระเวทและมีขั้นตอนใกล้เคียงกับการแสดงละครสั้นสกฤต โดยจะอธิบายตามลำดับต่อไปนี้

๓.๑ ลำดับและรูปแบบคำประพันธ์ของของประณามบท

ประณามบทในวรรณคดีบาลีชั้นอรรถกถาเป็นต้นมามีธรรมเนียมในการแต่งใกล้เคียงกับบทต้นของวรรณคดีอื่นที่แต่งในอินเดีย ดังนั้น จึงควรกล่าวถึงลำดับ เป็นต้น ของงานประพันธ์ที่น่าจะทำให้เข้าใจความคล้ายคลึงกันระหว่างงานประพันธ์ลักษณะเดียวกันที่แต่งในอินเดียได้ดียิ่งขึ้น อันมีประเด็นที่สำคัญและควรกล่าวถึงดังต่อไปนี้

ก. ลำดับของประณามบทกับมนตร์ในยัชญพิธีและบทนานที

กวีในชั้นอรรถกถาและในฎีกาได้แต่งและวางประณามบทไว้ต้นคัมภีร์ ลำดับดังกล่าวเป็นลำดับเดียวกับมนตร์ที่ใช้สวดในยัชญพิธีที่เรียกว่า อาคิส และคล้ายกับลำดับของบทนานทีในการแสดงละครด้วย Gonda (1989: 57) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ในคัมภีร์ไถต์ติริยะพราหมณะ III.V.VI มีสูตรซึ่งต้องท่องบ่นโดยพราหมณ์โหดาก่อนจะทำพิธีบูชาวงสรวง” สูตรที่ต้องท่องก่อนการทำพิธีนี้เองที่เรียกว่าอาคิสและใช้เป็นทั้งคำสรรเสริญและการอ้อนวอนต่อเทพเจ้าที่พราหมณ์ศรัทธา

Gonda (1989: 47) ยังกล่าวอีกว่า “ถ้อยคำที่สวดในพิธีบูชาเช่นสรวง เป็นทั้งการสวดสรรเสริญและการแสดงความเคารพ” ลักษณะถ้อยคำทั้งนอบน้อมและสรรเสริญนี้คล้ายกับรูปแบบของถ้อยคำในประณามบทที่เป็นทั้งคำสรรเสริญและการแสดงความเคารพในบทเดียวกัน แต่เป็นการสรรเสริญและการแสดงความเคารพพระรัตนตรัยที่กวีนับถือ ตัวอย่าง เช่น ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา (พระพุทธโฆสะ, ๒๕๓๘: ๑) กล่าวว่า “ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระ

พุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยพระมหากุณา” คำเช่นนี้เป็นทั้งคำสรรเสริญและการแสดงความเคารพในบทเดียวกันและพบมากในประณามบทต้นคัมภีร์ จึงเห็นได้ว่า ลำดับของประณามบทมีลักษณะตรงกับอาคิสนัยัชฌุพิธีและบทนานที (ดู ๒.๔ ประกอบ) และถ้อยคำในประณามบทยังเป็นทั้งคำสรรเสริญและการแสดงความเคารพ นอกจากลำดับจะคล้ายคลึงกันแล้วลักษณะหรือรูปแบบคำประพันธ์ก็เป็นบทร้อยกรองด้วยเช่นกันอธิบายได้ ดังนี้

ข. รูปแบบคำประพันธ์แบบบทสรรเสริญเทพเจ้า

ประณามบทต้นคัมภีร์ล้วนแต่งเป็นร้อยกรองทั้งสิ้น แม้จะมีความสั้นยาวแตกต่างกัน แต่บทดังกล่าวก็แสดงให้เห็นความศรัทธาของกวีในการแต่งบทสรรเสริญพระรัตนตรัย รูปแบบการใช้บทร้อยกรองขึ้นต้นคัมภีร์นี้เป็นเช่นเดียวกับบทสรรเสริญเทพเจ้าในคัมภีร์ฤคเวท A.A. Macdonell (2006: 47) กล่าวว่า “ส่วนมากบทสวดในคัมภีร์ฤคเวทอยู่ในรูปฉันท์เหมือนกับสูตรบทสรรเสริญพระอินทร์และพระอัคนีจำนวนมากในคัมภีร์ฤคเวทอยู่ในรูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยกรอง” ฉันท์แบบเก่าที่สุดในคัมภีร์ฤคเวทคือ คายตรี (Gāyatrī) มีลักษณะคล้ายบทคู่ของโคลงสี่สุภาพ หรือปัฐยาวัตรฉันท์ของบาลี (วิสุทธ์ บุญยกุล, ๒๕๔๒: ๑ เชงอรรถที่ ๒)

การนำคำมาเรียงร้อยในรูปแบบฉันท์ลักษณะชนิดบังคับครบ-ลหุนอกจากจะแสดงให้เห็นความงามทางภาษาที่ประณีตบรรจงแล้วยังให้พลังเคร่งเข้มขลังและหนักแน่นในการสื่อสารเชิงพิธีกรรมมากกว่าความหมายของคำที่นำมาเรียบเรียงแบบร้อยแก้ว ประณามบทก็เช่นเดียวกับบทสรรเสริญเทพเจ้าที่แต่งขึ้นในรูปร้อยกรอง ลักษณะภาษาที่ใช้ในพิธีกรรมที่กวีแต่งเป็นร้อยกรองหรือแม้แต่บทสวดที่ใช้สวดในพิธีกรรม คือรูปแบบภาษาที่ (กวี) แสดงออกมาอย่างมีพลังกว่าและเหมาะสมกว่าบทร้อยแก้วที่ใช้ในเวลาสวด ในพิธีกรรมภาษามีความสำคัญมาก คุณสมบัติของการสื่อสารให้ผู้อื่นเข้าใจด้วยเสียง เป็นการแสดงออกทางด้านความรู้สึกมากบ้างน้อยบ้าง (แล้วแต่พิธีนั้น ๆ) คำที่สวดออกมาแต่ละครั้งมีพลังอำนาจและมีความศักดิ์สิทธิ์ และมีได้จำกัดเฉพาะความหมายของคำในการสื่อสารเท่านั้น (Gonda, 1989: 15)

ความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การใช้คำสรรเสริญเทพเจ้าในพิธีกรรมในรูปแบบบทร้อยกรองย่อมสื่อสารได้อย่างมีพลัง และสื่อถึงความหมายหรือความต้องการไปยังสิ่งที่สูงส่งมีอำนาจเหนือตนได้ดีกว่าการใช้คำในรูปแบบร้อยแก้ว คำสรรเสริญพระรัตนตรัยในประณามบทที่แต่งเป็นบทร้อยกรองน่าจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เป็นบทที่ต้องการสื่อถึงพลังอำนาจออกมาด้วยภาษาที่หนักแน่นด้วยเช่นกัน เพราะอยู่ในรูปบทร้อยกรองเหมือนกัน

นอกจากนี้บทนานทีที่ใช้ในตอนต้นพิธีโหมโรงก่อนการแสดงละครก็ใช้ภาษาร้อยกรองด้วยเช่นกัน (อนงค์ นาคสวัสดิ์, ๒๕๒๒: ๑) จะเห็นว่าทั้งประณามบท มंत्रะในัชฌุพิธี และบทนานทีล้วนเป็นงานที่แต่งขึ้นในรูปร้อยกรองที่เชื่อกันว่า เป็นภาษาที่มีพลังในการสื่อสารในการประกอบพิธีกรรมกว่าร้อยแก้ว กรณีเช่นนี้จึงน่าจะเชื่อได้ว่า ประณามบทได้รับอิทธิพลรูปแบบ

สำคัญนี้มาจากบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าก่อนประกอบยัชญพิธี รวมทั้งมีลักษณะใกล้เคียงบทนานที ก่อนแสดงละครสั้นสกฤต เมื่อพิจารณาลำดับและรูปแบบคำประพันธ์ของประณามบทแล้วจะเห็นว่า มีความคล้ายคลึงกับอาคิสในยัชญพิธี ดังนั้น การแต่งคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาจึงน่าจะเป็นการกระทำที่เป็นขั้นตอนคล้ายกับการประกอบยัชญพิธี นอกจากประณามบทจะมีลำดับตรงกับอาคิสแล้ว นิคมกถาที่ปรากฏท้ายคัมภีร์ก็มีลักษณะดังกล่าวด้วยเช่นกัน อีกทั้งยังมีลำดับตรงกับบทภทวากยะที่ทำการแสดงละครสั้นสกฤตด้วย ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๓.๒ ลำดับและรูปแบบคำประพันธ์ของนิคมกถา

นิคมกถาเป็นถ้อยคำที่พบในตอนท้ายวรรณคดีบาลีในอรรถกถาทุกคัมภีร์ (ยกเว้นอรรถกถาชาดก) และฎีกาหลายคัมภีร์ งานดังกล่าวเป็นงานที่กวีประพันธ์ขึ้นมาอย่างมีแบบแผนมีรูปแบบเฉพาะ โดยนับเป็นองค์ประกอบสำคัญของอย่างหนึ่งของคัมภีร์ที่อยู่ในตอนท้ายหรือจบลักษณะต่าง ๆ ของบทประพันธ์ดังกล่าวมีข้อสังเกต ดังนี้

ก. ลำดับของนิคมกถาตรงกับอาคิสและภทวากยะ

นิคมกถาที่ปรากฏในตอนท้ายคัมภีร์อรรถกถาเป็นต้นมา มีทั้งที่กวีแต่งเป็นบทร้อยกรองและร้อยแก้ว ข้อความที่แสดงความปรารถนาและอำนวยการแก่ผู้อื่นกวีแต่งเป็นบทร้อยกรองเท่านั้น รูปแบบคำประพันธ์นี้คล้ายกับอาคิสท้ายยัชญพิธีซึ่งเป็นบทร้อยกรองเหมือนกัน Gonda (1989: 25) กล่าวว่า “การกล่าวหรือสวดบทอาคิสนี้บ้างก็ปรากฏตอนต้นในการทำพิธีกรรมบ้างก็ปรากฏอยู่ตอนท้าย” ในตอนท้ายยัชญพิธีพราหมณ์โศดาได้กล่าวคำขอพรโดยวิธีการของกระบวนการการใช้ถ้อยคำคือกล่าวคำอำนวยการ การกระทำและคำพูดเช่นนี้เป็นอาคิส (1989: 106) ข้อความนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ลำดับของอาคิสที่ปรากฏในตอนท้ายการประกอบพิธีกรรมน่าจะเป็นลำดับเดียวกับนิคมกถาท้ายคัมภีร์

บทที่สวดในตอนท้ายพิธีบูชาในโอกาสเฉลิมฉลองความสำเร็จของพิธีถือว่าเป็นอาคิสอย่างหนึ่ง (1989: 115) ลำดับดังกล่าวนี้เป็นลำดับเดียวกับนิคมกถาที่กวีกล่าวเมื่อแต่งคัมภีร์สำเร็จ จึงน่าจะกล่าวได้ว่า นิคมกถาเป็นบทที่แต่งขึ้นมาบนแนวคิดพื้นฐานและความเชื่อเชิงพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมอินเดียคล้ายกับอาคิส

นอกจากนี้นิคมกถายังมีลำดับตรงกับบทภทวากยะที่นักแสดงร้องในตอนท้ายการแสดงละครสั้นสกฤต บทดังกล่าวเป็นบทอำนวยการให้เกิดสันติภาพและความเจริญรุ่งเรืองแก่ผู้ชมละคร (ดู ๒.๕ ประกอบ) ภทวากยะเป็นบทกล่าวอำลาที่แสดงโดยนักแสดงและทำบนเวทีเป็นบทร้อยกรองที่เป็นบทสุดท้ายของทุก ๆ บทละคร (Surendra Nath Shastri, 1961: 148-9) ลำดับของบทดังกล่าวตรงกับลำดับของนิคมกถา ดังนั้น จึงน่าจะกล่าวได้ว่า นิคมกถาเป็นบทที่ปรากฏท้ายคัมภีร์ที่มีลำดับเดียวกันกับอาคิสและบทภทวากยะคือปรากฏในตอนท้ายวรรณกรรม

และอาจสันนิษฐานได้ว่า การแต่งคัมภีร์น่าจะมีการกระทำที่เป็นลำดับและขั้นตอนเช่นเดียวกับการประกอบพิธีกรรมและการแสดงละคร นอกจากนี้ยังสังเกตได้จากรูปแบบคำประพันธ์ที่แต่งเป็นร้อยกรองเหมือนกัน ดังนี้

ข. รูปแบบคำประพันธ์ของนิคมณฑล

นิคมณฑลเป็นประพันธ์ชนิดร้อยกรองและร้อยแก้ว ในส่วนที่เป็นบทร้อยกรองเป็นส่วนสำคัญและเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ เพราะนิคมณฑลที่กวีแต่งเป็นบทร้อยกรองมีข้อความร้องขอสวัสดิมงคลและอำนาจพรแก่ผู้อื่นคล้ายบทสวดในตอนท้ายยัชญพิธีในสมัยพระเวทซึ่งพราหมณ์แต่งเป็นบทร้อยกรองเช่นกัน Gonda (1989: 50) กล่าวว่า “ในการอธิบายถึงบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง (ท้ายพิธี) ...อาจอธิบายได้ว่า ผู้แต่งได้กล่าวคำอำนาจพรให้เกิด สวัสดิภาพหรือความปลอดภัย” ถ้อยคำที่ร้องขอความปลอดภัยหรือสวัสดิภาพนี้เองเป็นคำที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มองไม่เห็น กล่าวคือสิ่งที่อยู่เหนือโลก (1989: 142)

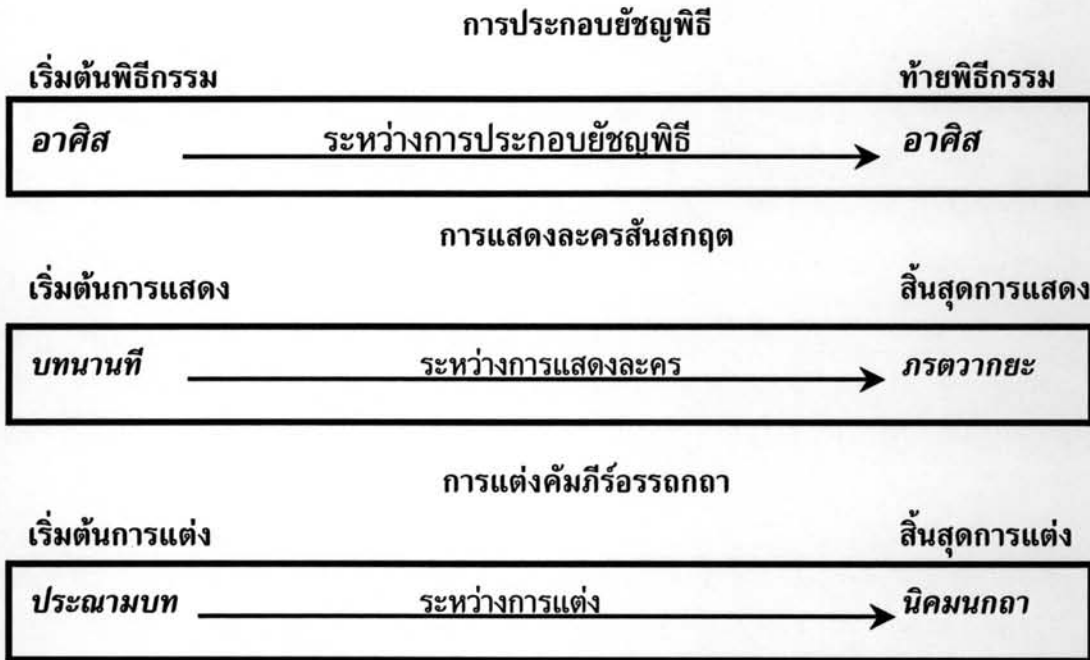
นอกจากนี้ Gonda (1989: 60) ยังกล่าวอีกว่า “ณ ตอนท้ายของศาสนพิธีในตอนเช้าของพิธีถวายน้ำโสม พราหมณ์ยัชญมานะจะต้องสวดมนต์ระบหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อหาขอพรให้ (ตนเอง) มีสติปัญญาดี มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีบุตรหลานเพิ่มมากขึ้น และขอพรว่า *ขอให้บทสวดนี้จงเป็นจริงขึ้นมา*” มนต์ระบที่สวดในตอนท้ายนี้เองเป็นบทสวดที่พราหมณ์ได้วิงวอนขอกล่าวคือเป็นอาคิสที่จะต้องขอพรในตอนท้ายของการประกอบยัชญพิธี หรือไม่กี่หลาย ๆ กรณีในตอนท้ายกิจกรรมที่เป็นไปในรูปของพิธีกรรม ซึ่งเป็นลำดับปกติในหลาย ๆ วัฒนธรรมและประเพณีทางศาสนา (1989: 115) จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า นิคมณฑลน่าจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับอาคิสตอนท้ายยัชญพิธี เพราะสังเกตได้จากลำดับและรูปแบบคำประพันธ์ชนิดร้อยกรองเหมือนกัน (ดู A.A. Macdonell, 1986. A Vedic Grammar for Students)

สรุปได้ว่า นิคมณฑลมีรูปแบบคำประพันธ์และแนวคิดพื้นฐานคล้ายอาคิสในตอนท้ายการประกอบพิธีกรรมในศาสนาพระเวทและคล้ายกันกับบทกรทวากยะในบทละครสันสกฤต ที่สำคัญทั้งอาคิส บทกรทวากยะ และนิคมณฑลล้วนประพันธ์เป็นบทร้อยกรองและเป็นบทร้องขอให้เกิดความดีงามหรือสวัสดิมงคลเช่นเดียวกัน และอาจกล่าวได้ว่า หากนิคมณฑลท้ายคัมภีร์มีลำดับตรงกับอาคิส การแต่งคัมภีร์บาลีก็น่าจะถือว่าเป็นการประกอบพิธีกรรมอย่างหนึ่งได้ เพราะมีการกระทำที่เป็นขั้นตอนคล้ายคลึงกันในตอนท้าย

จากกรณีของทั้งประณามบทที่อยู่ตอนต้นคัมภีร์และนิคมณฑลที่ปรากฏในตอนท้ายคัมภีร์ เมื่อเทียบกับการประกอบยัชญพิธีในสมัยพระเวทแล้วจะเห็นได้ว่า ประณามบทและนิคมณฑลมีลำดับการจัดวางเช่นเดียวกันกับอาคิสในยัชญพิธี อีกทั้งลำดับเช่นนี้ยังเป็นลำดับคล้ายกับลำดับของบทนานทีและบทกรทวากยะ จึงกล่าวได้ว่า การแต่งคัมภีร์บาลีชั้นอรรคถา

เป็นต้นมามีโครงสร้างในส่วนต้นและท้ายคล้ายกับการประกอบยัชญพิธีและการแสดงละครสั้นสกฤตโดยเมื่อแสดงในรูปแผนภูมิจะปรากฏชัดเจน ดังนี้

แผนภูมิที่ ๑ แผนภูมิแสดงการเปรียบเทียบการแต่งคัมภีร์กับการประกอบยัชญพิธีและการแสดงละครสั้นสกฤต

นอกจากนี้ Gonda (1989: 115) ยังกล่าวอีกว่า “โครงสร้างของการบูชาและพิธีสวด ได้แก่ การวิงวอนขอพร, การสรรเสริญ, และการบูชาบวงสรวง เหล่านี้เป็นวัฒนธรรมทางศาสนา” เมื่อพิจารณาประเด็นนี้จะเห็นว่า การแต่งคัมภีร์ในชั้นอรรคถาก็มีโครงสร้างใกล้เคียงกับโครงสร้างของพิธีบูชา กล่าวคือ การแต่งคัมภีร์มีประณามบทซึ่งเป็นคำสรรเสริญและร้องขอพร ส่วนในตอนท้ายก็มีนิคมณฑาอันเป็นคำวิงวอนขอพรให้เกิดสิ่งดีงามแก่ผู้อื่น แสดงแผนภูมิเปรียบเทียบได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๒ แผนภูมิแสดงโครงสร้างการประกอบยัชญพิธีกับการแต่งคัมภีร์

เมื่อพิจารณาโครงสร้างของการแต่งคัมภีร์กับการประกอบขัณฑ์พิธีและพิธีกรรมการละครอย่างละเอียดจะเห็นว่า มีความใกล้เคียงกันทั้งในส่วนต้นและท้าย คือ ก. อาคิส ประณามบทและนานที มีลำดับที่อยู่ต้นเหมือนกัน ข. อาคิส นิคมนภกา และบทภรตวากยะ มีลำดับที่อยู่ท้ายเหมือนกัน ดังนั้น การแต่งคัมภีร์มีโครงสร้างคล้ายกับโครงสร้างของการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีการกระทำที่เป็นลำดับและเป็นขั้นตอน นอกจากประเด็นดังกล่าวมาแล้วนี้ ประณามบทและนิคมนภกายังมีเนื้อหาสำคัญที่น่าจะศึกษาอย่างเป็นระบบ ดังต่อไปนี้

๓.๓ เนื้อหาของประณามบท

นอกจากประณามบทเป็นบทสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัยที่สำคัญแล้ว ยังมีข้อความแสดงความปรารถนาให้กีวรอดพ้นจากอันตราย บอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง เป็นต้น ปรากฏในบทเดียวกันนี้ เนื้อหาในส่วนต่างๆ เหล่านี้มีความสำคัญและสัมพันธ์กับคัมภีร์ที่กวีแต่ง เฉพาะส่วนที่เป็นคำขอพรให้ตนเองรอดพ้นอันตรายถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญต่อกวีเอง ดังนั้นจึงควรกล่าวถึงเนื้อหาที่สำคัญเหล่านี้ ดังต่อไปนี้

คัมภีร์อรรถกถาฉบับสยามรัฐบาลีไทยมีทั้ง ๒๗ คัมภีร์แบ่งเป็นเล่มหนังสือทั้งหมด ๔๘ เล่ม ทุกคัมภีร์ปรากฏประณามบทในตอนต้น เนื้อหาของประณามบทในแต่ละคัมภีร์มีความใกล้เคียงกันและหากจะมีแตกต่างกันบ้างก็ในบางคัมภีร์เท่านั้น เนื้อหาในส่วนที่สำคัญจะแสดงตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๕ ตารางแสดงเนื้อหาที่สำคัญประณามบทคัมภีร์อรรถกถา

ชื่อคัมภีร์	สรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย	ขออานิสงส์ให้ผู้แต่งปราศจากอันตราย	บอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง	สรรเสริญและแสดงความเคารพพระสาวก	คำเชิญชวนผู้ฟังให้ศึกษาคัมภีร์	อ้างอิงคัมภีร์ที่ใช้ในการแต่งคัมภีร์
สมันตปาสาทิกอรรถกถาวินัยปิฎก	✓	✓	✓	-	✓	✓
สมังควลลาลินีที.ส.	✓	-	✓	-	✓	-
ปปัญจสูทนีม.ม.	✓	-	-	-	-	-
สารัตถ์ปกาลินีส.ส.	✓	-	-	-	-	-
มโนรตปุรณีอง.เอก.	✓	✓	✓	-	✓	-

ปรมัตตโชติกา ข.ข.	✓	-	✓	-	✓	-
ธัมมปัทฏฐกถา ข.ธ.	✓	-	✓	-	-	-
ปรมัตตที่ปณี ข.อุ.	✓	✓	✓	-	✓	✓
ปรมัตตที่ปณี ข.อิตติ.	✓	✓	✓	-	✓	-
ปรมัตตโชติกา ข.สุ.	✓	-	✓	-	-	-
ปรมัตตที่ปณี ข.วิ.	✓	✓	✓	-	✓	✓
ปรมัตตที่ปณี ข.เปต.	✓	✓	✓	-	✓	✓
ปรมัตตที่ปณี ข.เถร.	✓	✓	✓	-	✓	✓
ปรมัตตที่ปณี ข.เถรี.	-	-	-	-	-	-
ชาติกัฏฐกถา ข.ชา.	✓	✓	✓	-	-	✓
สัทธัมมัมปโปชิต กา ข.มหา./ข.จูฬ.	✓	-	✓	✓	✓	✓
สัทธัมมัมปกาลินี ข.ป.	✓	-	✓	✓	✓	✓
วิสุทธชนวิลาสินี ข.อ.	✓	-	✓	-	-	✓
มตฺตรัตตวิลาสินี ข.พทุธ.	✓	-	✓	✓	✓	✓
ปรมัตตที่ปณี ข.จริยา.	✓	✓	✓	-	✓	✓
อัญญาสาสินี อภิ.ส.	✓	✓	✓	-	✓	-
สัมโมหวิโนทนี อภิ.วิ.	✓	-	-	-	✓	-
ปรมัตตที่ปณีอภิ. ธาคูกถา	✓	-	-	-	-	-
ปรมัตตที่ปณีอภิ. ปุคคลบัญญัติ	✓	-	-	-	✓	-
ปรมัตตที่ปณีอภิ. กถาวัตถุ	✓	-	-	-	✓	-
ปรมัตตที่ปณีอภิ. ยมก	✓	-	-	-	-	-

ปรมัตถที่ปนีอภิ. ปฏิฐาน	✓	-	-	-	-	-
----------------------------	---	---	---	---	---	---

หมายเหตุ: ในอรรถกถาภีธรรมสองคัมภีร์ได้แก่ สัมโมหวิโนทนีและปรมัตถที่ปนีมีเนื้อความมุ่ง
สรรเสริญแต่ไม่มีเนื้อความนมัสการ

จากตารางที่ ๕ ทำให้ทราบว่า ประณามบทในอรรถกถามีเนื้อหามุ่งสรรเสริญและ
นมัสการพระรัตนตรัยเป็นอันดับแรก และขอพรให้สำเร็จเป็นลำดับต่อมา นอกจากนี้คัมภีร์ฎีกา
บางคัมภีร์ก็มีประณามบทด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในตารางที่ ๖

ตารางที่ ๖ ตารางแสดงเนื้อหาหลักของประณามบทคัมภีร์ฎีกา

ชื่อคัมภีร์	เนื้อหานมัสการ และสรรเสริญพระ รัตนตรัย	ขออานิสงส์ให้ ผู้แต่ง ปราศจาก อันตราย	บอกวัตถุประสงค์ ประสงค์ในการ แต่ง	แสดงความ เคารพและ สรรเสริญพระ สาวก
วชิรพุทธฎีกา	✓	-	✓	-
สารัตถที่ปนี นาม วินยฎีกา	✓	-	✓	✓
วิมตวิโนทนีฎีกา	✓	-	✓	-
กั ง ข า วิ ต ร ณี ปุราณฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
ทีฆนิกายสีลขันธ วัคคฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
ทีฆนิกายมหา วัคคฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
ทีฆนิกายปาถิก วัคคฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
ทีฆนิกาย สีลขันธ วัคคอกนิวฎีกา	✓	-	✓	-
มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
มั ช ฌ ม นิ ก า ย มัชฌิมปณณาสฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-

สคาถวัคค สังยุตตฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
เอกนิပါတ อังคุตตรฎีกา	✓	-	✓	✓
อัมมสังคณี มูลฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
อัมมสังคณี อนุฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
วิภังคมูลฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
วิภังคอนุฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
ปปัญจมูลฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-
ปปัญจอนุฎีกา	ไม่มีประณามบท	-	-	-

หมายเหตุ: คัมภีร์ที่ไม่มีประณามบทจะพบบทแสดงความเคารพพระพุทธเจ้าคือ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส

จากตารางที่ ๖ พบว่า เนื้อหาประณามบทฎีกาบางคัมภีร์มีค่านมัสการพระรัตนตรัย แต่ไม่มีคำขออานิสงส์จากการนมัสการให้ผู้แต่งปราศจากอันตราย บางคัมภีร์ก็ไม่ได้แต่งประณามบทไว้ แต่นำบท นโมฯ มาตั้งเป็นบทแสดงความนอบน้อมตันคัมภีร์ บทดังกล่าวไม่ถือว่าเป็นประณามบทเพราะไม่มีข้อความขอพรปรากฏ

การแต่งคัมภีร์บาลีชั้นอรรถกถาเป็นต้นมา ปรากฏประณามบทตันคัมภีร์มีเนื้อหาคำสรรเสริญพระรัตนตรัย พระสาวก แสดงความเคารพและร้องขอพรให้กวีปลอดภัย ลักษณะของกระบวนการการใช้ถ้อยคำเช่นนี้สืบเนื่องมาจากสมัยพระไตรปิฎก แต่มาปรากฏอย่างเป็นระบบในสมัยแต่งคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเป็นต้นมาในฐานะบทเริ่มต้นที่เรียกว่า ประณามบท นอกจากนี้เนื้อหาในส่วนต่าง ๆ ดังกล่าวจะปรากฏในสมัยอรรถกถาและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่พบในตอนต้นคัมภีร์แล้วยังพบว่า คำสรรเสริญพระพุทธเจ้า เป็นต้นที่พบในประณามบทยังน่าจะมี ความใกล้เคียงกับวัฒนธรรมการสรรเสริญเทพเจ้าในสมัยพระเวทและธรรมเนียมการแต่งบทนาทานที่ในการแสดงละครสันสกฤต ดังจะได้แสดงถึงความเชื่อมโยง ดังนี้

๓.๓.๑ ประณามบทกับบทนาทานิ

ประณามบทเป็นบทแรกของคัมภีร์ จึงทำให้ประณามคล้ายกับคำนำเช่นเดียวกับคำนำในงานประพันธ์ งานเขียนหรืองานวิชาการอื่น ๆ ในสมัยหลัง คำนำเป็นส่วนสำคัญและเป็นบทที่ขาดไม่ได้ในงานประพันธ์ เพราะเป็นการเกริ่นนำถึงเนื้อหาทั้งหมดของงานโดยย่อและบอกเจตจำนงของผู้แต่ง ทั้งนี้ยังสัมพันธ์ไปถึงเนื้อหาที่กวีได้กล่าวไว้ในคำนำที่เมื่อเกริ่นนำอย่างไรก็ต้อง

แต่งให้มีเนื้อหาสัมพันธ์กับคำนำ คำนำไม่ได้ทำหน้าที่บอกรายละเอียดทั้งหมดก็จริง แต่ก็ทำให้ผู้อ่านทราบทิศทางการประพันธ์และความเป็นไปก่อนนำเข้าสู่เนื้อหาหลักของงานโดยสังเขปโดยที่ผู้อ่านยังไม่ต้องอ่านและศึกษางานนั้นทั้งหมด คำนำจึงมีหน้าที่ดึงดูดความสนใจและปลุกเร้าศรัทธาของผู้ศึกษางานนั้นๆ ก่อนนำเข้าสู่เนื้อหาหลัก

ประณามบทของอรรถกถาก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือมีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่กวีได้บอกรายละเอียดของคัมภีร์ไว้โดยย่อพร้อมทั้งบอกเจตจำนงไว้ในส่วนดังกล่าวด้วย เนื้อหานี้เป็นส่วนสำคัญและชี้ให้เห็นความน่าสนใจของอรรถกถาซึ่งอาจเรียกว่าอาร์มภทอันมีลักษณะเป็นคำปรารภเบื้องต้น พระพุทธโฆสะก็กล่าวถึงเนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ไว้เช่นกันดังปรากฏความในประณามบทอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ปรมัตโตชิติกา (ขุ.ข.) พระพุทธโฆสะ (๒๕๓๕: ๓-๔, ๓๕๓๕: ๑-๒) ความว่าดังนี้

ก็เพราะแม้วรรณานี้ (สมันตปาสาทิกา) จะแสดงข้อความแห่งคำทั้งหลายที่มาในพระสูตรต้นตะให้เหมาะสมแก่พระสูตร ละภาษาอื่นจากอรรถกถานั้น เสียทีเดียวและย่อข้อความที่พิสดาร (คำประพันธ์ที่ยาวเกินไป) ให้รัดกุมเข้าก็จักไม่ทำให้เหลือไว้ซึ่งข้อวินิจฉัยทั้งปวง ไม่ข้ามลำดับพระบาลี (พระไตรปิฎก) ที่เป็นแบบแผนอย่างใดอย่างหนึ่ง

ขุททกปาฐะมีอรรถลึงซึ่งก็จริง ถึงกระนั้นสาเหตุ (หนึ่ง) ของข้อวินิจฉัยของท่านบูรพาจารย์ยังมีอยู่เป็นนิตยถึงปัจจุบัน และนวังคสัตถุศาสน์ก็ยังมีอยู่อย่างเดิม ดังนั้น ข้าพเจ้าจะอิงอาศัยนวังคสัตถุศาสน์และข้อวินิจฉัยของท่านบูรพาจารย์นี้ คือ ประสงค์จะอธิบายด้วยความเคารพในพระสัทธรรม ไม่ต้องการที่จะยกตนข่มท่าน

ข้อความที่พระพุทธโฆสะอธิบายไว้ข้างต้นในประณามบทแสดงให้เห็นหลักการของการนำเสนอผลงานหรืออีกนัยหนึ่งก็คือคำนำที่บอกความต้องการของกวีที่จะให้ทราบ ว่า ในเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งหมดนั้นกวีจะอธิบายตามความที่มีมาแต่เดิมในพระไตรปิฎกไปตามลำดับความตอนที่ยาวเกินไปก็จะย่อเข้าให้กระชับ เนื้อหาในส่วนนี้ถือเป็นการชี้แนะและแสดงทิศทางของการแต่งคัมภีร์อย่างชัดเจนและในอรรถกถาก็ปรากฏคำนำลักษณะเช่นเดียวกันนี้เป็นส่วนมาก

ลักษณะถ้อยคำที่ใช้ในการเกริ่นนำในลักษณะดังกล่าวยังคงคล้ายกับลักษณะของลำดับพิธีโหมโรงด้วย พระภรตมุนี (๒๕๔๑: ๒๐๕-๒๐๗) ได้กล่าวถึงลำดับในพิธีโหมโรงไว้ว่า “องค์ (ส่วนประกอบ) แห่งการแสดงเหล่านี้ต้องทำในวิธีโหมโรง ข้าพเจ้า (ภรต) จะอธิบายถึงลักษณะขององค์ (ส่วนประกอบ) แห่งการแสดงเหล่านั้นตามลำดับ [...] การเริ่มเอื้อนเสียง เรียกว่า อาร์มภะ” การกระทำอาร์มภะวิธีนี้ซึ่งนับเป็นส่วนหนึ่งในพิธีโหมโรงในตอนต้นก่อนการแสดง

น่าจะใกล้เคียงกับการแต่งประณามบทที่มีเนื้อหาของการเกริ่นนำ “อารัมภบท” ของคัมภีร์ด้วยเช่นกัน แตกต่างกันแต่เพียงว่าประณามบทในอรรถกถาไม่มีการขับร้องประโคมดนตรีเหมือนพิธีโหมโรงก่อนการแสดงละครสันสกฤต ในรัชสมัยพินธุมีบทรเริ่มต้นที่เรียกว่าอาคิส และบทเช่นนี้เป็นบทที่ทำให้รู้เจตจำนงของผู้ทำพิธี Gonda (1989: 131-132) กล่าวว่า “บทรเริ่มต้นทั้งหลายที่อยู่ในรูปโคลงนำเรื่องที่กล่าวไว้ (ในตอนต้น) พรหมณ์เชื่อว่า เทพเจ้าที่ตนศรัทธาจะรับรู้และสนใจ ถ้อยคำเช่นนั้น การประพันธ์บทในตอนเริ่มพิธีตามแบบฉบับนี้ (สรรเสริญก่อนแล้วตามด้วยคำขอพร) เป็นวัฒนธรรมที่มีมาแต่โบราณและเกิดผลสัมฤทธิ์มากกว่าการกล่าวคำขอพรออกไปตรงๆ” กล่าวคือ การสรรเสริญแล้วขอพรตอนต้นวรรคคตินี้เป็นวัฒนธรรมที่สืบเนื่องกันมาแต่เดิม ดังนั้น นานที่ซึ่งเป็นบทที่จะต้องขับร้องเบื้องต้นในพิธีโหมโรงนี้มีลักษณะตรงกับประณามบทซึ่งเป็นบทรเริ่มต้นและที่สำคัญน่าจะสืบย้อนได้ไปถึงอาคิสซึ่งเป็นบทรสวดในตอนเริ่มต้นรัชสมัยพินธุมี ลักษณะเช่นนี้น่าจะได้พัฒนามาเป็นบทร้องก่อนเริ่มแสดงละคร ในพุทธศาสนาไม่มีระเบียบการขับร้อง เหมือนกับการแสดงละคร เพราะถือว่าเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ดังปรากฏในวินัยปิฎกมหาวีกังค์ ที่พระพุทธเจ้าทรงให้ทำปัพพาทนียกรรมแก่ภิกษุกลุ่มของพระอัสสชิและปุนัพพสุกะ ผู้พำนักอยู่ใน กิฎกคีรีชนบทที่พากันประพฤติกายกรรมอนาจาร หนึ่งในกิริยากรรมนั้นได้แก่การขับร้องและการประโคมดนตรี (วิ.มหา.๑/๖๑๖/๔๑๕) ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า กวีจึงได้แสดงการเกริ่นนำออกมาโดยผ่านถ้อยคำทางภาษาเขียนในรูปประณามบทแทน

นอกจากนี้ยังพบว่า ประณามบทที่มีเนื้อหาอยู่ในลักษณะของคำนำและบอกเนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ยังมีลักษณะคล้ายกับรูปแบบของบทนานที่ในแบบที่แฝงเค้ามูลของเรื่องไว้ และบทนานที่ยังแยกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

ก. นานที่มีถ้อยคำบูชาสรรเสริญและอวยพรอย่างตรงไปตรงมาและไม่มีข้อความอื่นแอบแฝง เรียกว่า *ศุทธา (ศุทธา)* ซึ่งแบ่งย่อยออกไปอีกเป็น ๓ ชนิดโดยขึ้นอยู่กับเนื้อหาของนานที่ ได้แก่ *คำนมัสการบูชา คำสรรเสริญอำนวยการ คำที่เป็นมงคล*

ข. นานที่มีถ้อยคำเป็นนัย *แฝงเค้ามูลของเรื่องที่สำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับโครงเรื่อง* โดยใช้อุปมา เช่นสมาโสภิตอสังการ หรือเสลชอลังการ บทนานที่ชนิดนี้เรียกชื่อว่า *ปัตราวลี (ปัตราวลี)*

(Surendra Nath Shastri, 1961: 33)

ลักษณะของนานที่ชนิดศุทธาคล้ายประณามบทต้นคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาที่มีคำนมัสการบูชาและสรรเสริญพระรัตนตรัย ส่วนนานที่ชนิดปัตราวลีมีลักษณะใกล้เคียงกับเนื้อหาในประณามบทหลายคัมภีร์ที่กล่าวถึงเนื้อหาบางตอนของคัมภีร์ เช่น ในประณามบทอรรถกถาวิสุทธิชนวิลาสินี (ขุ.อ.) พระพุทธโฆสะ (๒๕๓๕: ๒) กล่าวถึงเนื้อหาของคัมภีร์บางตอนไว้ในประณามบท ดังความว่า

อรรถกถาอปทาน ว่าด้วยเรื่องราวที่เคยประพศติมาในกาลก่อน [ของ พระพุทธเจ้า] เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจะแสดงอรรถาธิบายอันงดงามของ อปทาน ว่าด้วยเรื่องราวที่เคยประพศติมาในกาลก่อน ซึ่งแสดงข้อแนะนำ พิเศษในพระไตรปิฎกที่ยังเหลืออยู่ตามนัยแห่งพระบาลี โดยกล่าวถึงวิธีการ นี้ว่า เรื่องราวนี้ (อปทาน) ใครกล่าว กล่าวไว้ที่ไหน เมื่อไร เพื่ออะไร เพราะฉะนั้น เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในนิทาน (เรื่องราวเริ่มต้น) ข้าพเจ้าจะ กล่าววิธีนั้น ๆ อันแปลกจากกันตามที่เกิดก่อนเกิดหลัง ซึ่งจะทำให้การเล่า เรียนและจดจำง่ายขึ้น

จากเนื้อความข้างต้นจะเห็นว่า พระพุทธโสมสะได้กล่าวถึงเนื้อหาแห่งอรรถกถา อปทานว่า ต้องการบอกให้ทราบเรื่องราวของอปทานว่าเกิดขึ้นที่ไหน มีความเป็นมาอย่างไร เป็นต้น

จากข้อมูลจึงน่าจะสรุปได้ว่า เนื้อหาส่วนที่เป็นข้อความสรรเสริญและนมัสการ พระรัตนตรัยใกล้เคียงกับนานที่ชนิดศุทธา ส่วนในประณามบทบางคัมภีร์ที่มีเนื้อหากล่าวถึงข้อความแสดงเนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์และแสดงเจตจำนงของกวีที่มีฐานะเดียวกับค่านำต้นงาน ประพันธ์ทั่ว ๆ ไปหรืออารัมภบท ลักษณะเช่นเดียวกันนี้คล้ายกับอารัมภกวีในพิธีโหมโรงเปิดฉาก และบทนานที่ชนิดปตราวลีในการแสดงละครสันสกฤต เฉพาะเนื้อหาส่วนนี้น่าจะเป็นเครื่องมือในการดึงดูดความสนใจของผู้ศึกษาคัมภีร์ จึงอาจกล่าวได้ว่า กวีในชั้นอรรถกถาเป็นต้นมาแต่ง ประณามบทกำหนดให้มีเนื้อหาคำสรรเสริญและนมัสการไว้ทุกคัมภีร์ และให้มีเนื้อหาซึ่งมีลักษณะ เหมือนบทนาไว้ต่อเนื่องจากข้อความสรรเสริญและนมัสการ รูปแบบการแต่งบทประพันธ์เช่นนี้ ใกล้เคียงกับอารัมภกวีในบทนานที่ทั้งชนิดศุทธาและชนิดปตราวลี และด้วยเหตุผลนี้เมื่อบทนานที่ อยู่หน้าการแสดงละครที่เชื่อว่าเป็นการประกอบพิธีกรรมอย่างหนึ่ง (คือพระเวทที่ห้า) ประณามบท ก็น่าจะถือว่าย่นำการแต่งคัมภีร์ที่น่าจะถือเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งด้วยเช่นกัน

๓.๓.๒ ประณามบทคือถ้อยคำสรรเสริญและแสดงความเคารพ

ในบทที่ ๒ (ข้อ ๒.๓.๓.๑-๒.๓.๓.๔) ได้กล่าวถึงเนื้อหาของประณามบทใน อรรถกถาและฎีกาที่มุ่งสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัย รวมทั้งในตารางที่ ๑๑-๑๒ ได้แสดง เนื้อหาหลักของประณามบทซึ่งมีบทสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัยไว้ จากข้อมูลพบว่า (ก) มีการใช้ประณามบทในอรรถกถามากกว่าในคัมภีร์ชั้นหลังอันได้แก่ฎีกา กล่าวคือทุกคัมภีร์อรรถกถาล้วนมีประณามบททั้งสิ้น (เว้นแต่เถรีคาถาที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของเถรคาถาและอรรถกถาชาดก) และ (ข) ในเนื้อหาของทุกประณามบทกวีล้วนแต่งสรรเสริญและแสดงความเคารพพระรัตนตรัย นั้นย่อมแสดงว่าจุดประสงค์หลักในการแต่งน่าจะมาจากเจตนาของกวีที่มุ่งเน้นไปที่การสรรเสริญและนมัสการพระรัตนตรัยเป็นหลัก ซึ่งจะแยกกล่าวเป็น ๒ ประเด็น ดังต่อไปนี้

ก. ถ้อยคำออกนามและสรรเสริญคล้ายบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า

เนื้อหาหลักที่ปรากฏในประณามบทอรรถกถาและฎีกามีข้อความแสดงความเคารพและสรรเสริญพระรัตนตรัยมากกว่าเนื้อหาส่วนอื่น จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า เนื้อหาในส่วนดังกล่าวน่าจะเป็นเนื้อหาสำคัญและเป็นเหตุผลในการแต่งประณามบทของกวี ดังปรากฏข้อความแสดงความเคารพและสรรเสริญพระพุทธเจ้า เป็นต้น ในประณามบทอรรถกถาสมันตปาสาทิกา มีความดังนี้

- ๑) โย [พุทฺโธ] กบุปโกฎฺฐิหิปี อปุปเมยฺย
- ๒) กาลํ กโรนฺโต อติทฺทฺรานิ
- ๓) เขทํ คโต โลกหิตาย นาโถ
- ๔) นโม มหาการุณิกสฺส ตสฺสฯ

ฯลฯ

ตมริยสงฺฆํ สิริสา นมามิ

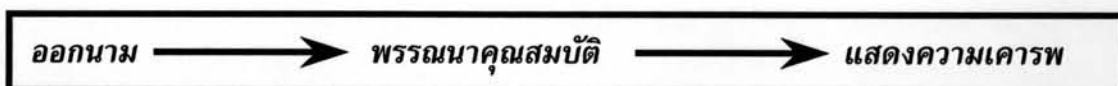
(พระพุทธโฆสะ, ๒๕๓๘: ๑)

พระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นที่พึ่ง ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา พระองค์ผู้ทรงกระทำความที่ทำได้ยากยิ่งตลอดระยะเวลาซึ่งจะนับประมาณมิได้แม้ด้วยหลายโกฏฐิและกัลป์ ทรงถึงความยากลำบากก็เพื่อประโยชน์แก่อุภยแก่สัตว์โลก ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการแด่พระองค์ พระธรรมเป็นสิ่งประเสริฐ ขจัดเสียได้ ซึ่งข้ายคือกิเลสมีวิชาเป็นต้นที่พระพุทธเจ้าทรงเสพอยู่เป็นนิตย์ ซึ่ง (ธรรมดา) สัตว์โลกเมื่อไม่หยั่งรู้ต้องท่องเที่ยวไปสู่ภพน้อยและภพใหญ่ [เกิดแล้วเกิดอีก] ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการแก่พระธรรมนั้น พระสงฆ์คือผู้ประกอบด้วยคุณมีศีลสมาธิ ปัญญา วิมุตติ [ความหลุดพ้น] และวิมุตติญาณทัสนะ [การรู้เห็นในองค์ความรู้แห่งความหลุดพ้น] เป็นค้ำคูณ เป็นเนื่อนาบุญของเหล่าชนผู้มีความต้องการด้วยกุศล ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการด้วยเศียรเกล้าซึ่งพระอริยสงฆ์

จากความข้างต้นเห็นได้ว่า ข้อความที่กวีแต่งในประณามบทมีเนื้อหาส่วนหนึ่งที่เป็นข้อความแสดงความเคารพ และวางไว้ต่อเนื่องจากเนื้อหาที่เป็นคำสรรเสริญพระพุทธเจ้า เป็นต้น ทั้งนี้การสรรเสริญหรือสวดดีก็คือการกล่าวถึงคุณลักษณะต่างๆ ของผู้ใดหรือสิ่งใดก็ตามคำเช่นนั้นยังเป็นมากกว่าคำชมทั่ว ๆ ไป หรือกล่าวโดยย่อก็คือ เป็นการพรรณนาลักษณะหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ที่สูงส่งหรือพิเศษของผู้ได้รับการสรรเสริญ ลักษณะเช่นนี้บางทีก็ใช้กับเทพเจ้า และมีการออกนามพร้อมทั้งพรรณนาคุณของเทพเจ้าองค์นั้น ๆ ในถ้อยคำดังกล่าวด้วย

ในตัวอย่างข้างต้นกวีได้กล่าวนามพระพุทธรูปเจ้าก่อนการบรรยายคุณลักษณะต่าง ๆ ของพระองค์ (เช่น “ผู้ทรงเป็นที่พึ่ง”) ด้วย ลักษณะการเรียงลำดับคำสรรเสริญเช่นนี้ยังพบในบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าในคัมภีร์ฤคเวทเป็นจำนวนมาก สังเกตได้ว่าในคำสรรเสริญเทพเจ้ามีพระอินทร์และพระอัคนี เป็นต้น พราหมณ์ให้ความสำคัญกับการเอ่ยชื่อเทพเจ้าเหล่านั้นในการประกอบพิธีแต่ละครั้ง ทั้งนี้ก็เพื่อให้พิธีเกิดผลสัมฤทธิ์ กระบวนการการใช้ถ้อยคำดังกล่าวที่ปรากฏในประณามบทสามารถแสดงแผนภูมิได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓ แผนภูมิแสดงลำดับถ้อยคำสรรเสริญในประณามบท

คำสรรเสริญ (สุดติ, เสตาดิ) และพรรณนาคุณส่วนมากในสมัยพระเวทใช้กับเทพเจ้า เช่น ในคัมภีร์ฤคเวทและพฤห์เทเวตามีการสรรเสริญเทพเจ้า โดยในแต่ละโคลงที่พบก็จะมีคำบ่งชี้ลักษณะเด่นเฉพาะองค์ของเทพเจ้า (Gonda, 1989: 68) คำบรรยายคุณลักษณะเหล่านั้นไม่ได้เป็นคำสรรเสริญทั่วไปหากแต่เป็นการกระตุ้นพลังของสิ่งที่กวีกำลังกล่าวถึงและแสดงให้เห็นว่ากวีต้องการบางอย่าง การกล่าวถึงเทพเจ้าในรูปแบบของคำสรรเสริญพรรณนาคุณสมบัตินี้เป็นการกระตุ้นเร้าเทพเจ้าอย่างหนึ่ง Gonda (1989: 26) กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “การประกอบพิธี-พิธีในสมัยพระเวทพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีเชื่อว่า การกล่าวถึงคุณลักษณะหรือหน้าที่ของเทพเจ้าเป็นการเพียงพอที่จะกระตุ้นพลัง (ของเทพเจ้า) และเพียงพอที่จะแปรคำพูดนี้ไปเป็นอาคิส (คำขอพร) ได้ ทั้งยังพอที่จะทำให้คำพูดนี้กลายเป็นการอำนวยการอำนวยด้วย”

เมื่อพิจารณาการบรรยายคุณลักษณะของสิ่งที่กล่าวถึงโดยอาศัยการเปรียบเทียบกับระหว่างบทสวดสรรเสริญเทพเจ้ากับคำสรรเสริญพระรัตนตรัยในประณามบทจะเห็นว่า มีความใกล้เคียงกันอย่างเห็นได้ชัด เช่น (ก ๑) บทสวดสรรเสริญพระอัคนีในคัมภีร์ฤคเวท RV.III.XXVIII.XII ความว่า ข้าแต่พระอัคนี บุตรของผู้ทรงพลัง ท่านคือผู้ที่ส่องแสงเจิดจรัสไปถึงสวรรค์ในพิธีบูชาที่หนักแน่น ท่านผู้รอบรู้ใจ [ของข้า] ข้าขอสรรเสริญท่าน (Griffith, 1973: 173) และ (ก ๒) คำสรรเสริญพระสุริยะเทพในคัมภีร์ฤคเวท RV. IX.LXII.I ว่า สุริยะเทพได้ส่งรัศมีอันยิ่งใหญ่มาสู่มวลมนุษย์ทั่วจักรวาลอันกว้างใหญ่ ท่านได้ทำให้สวรรค์เจิดจ้าด้วย พระผู้สร้างทั้งหลายได้ทำให้พระองค์กระทำสิ่งดีต่าง ๆ ด้วยความปราดเปรี๊ยะ (1973: 366) ในประณามบท เช่น (ข ๑) ในประณามบทอรรถกถาวิสุทธิชนวิลาสิณี (ข.อ.) พระพุทธรูปโมสะ (๒๕๓๕: ๑) กล่าวสรรเสริญพระพุทธรูปเจ้าไว้ว่า พระพุทธรูปเจ้าผู้ประเสริฐ ผู้หาบุคคลเปรียบปานมิได้ ผู้เสด็จขึ้นสู่ห้วงแห่งไถยธรรม ผู้ทรงข้ามห้วงแห่งสงสารได้แล้ว ข้าพเจ้าขอไหว้พระองค์ด้วยเศียรเกล้า (สิริสา) และ (ข ๒) ในอรรถกถาปรมัตถทีปนี ยมกปกรณ์มีความว่า พระสัมมาสัมพุทธะ ผู้ทรง

เป็นวิสุทธิเทพ (เทวาน์ เทวเทโว) ผู้ประหารกิเลสอันเป็นเหตุให้สัตว์ร้องไห้อยู่ในภพน้อยภพใหญ่ (๒๕๓๕: ๑) เป็นต้น

ในข้อความที่พบในประณามบทว่า พระพุทธเจ้าเป็นเทวะองค์หนึ่งนี้เป็นความจริง อันเนื่องมาจากแนวคิดที่ได้พัฒนามาจากงานชั้นพระไตรปิฎกยุคแรก ในประเด็นนี้แม้ว่าในบางเวลาจะยืนยันไม่ได้ แต่เมื่อพิจารณาหลักแห่งแนวคิดนี้ที่พัฒนาขึ้นในงานชั้นอภิธรรม ในการประยุกต์เอาคุณลักษณะพระพุทธเจ้าไปยึดเข้ากับเทวะพว้างานในชั้นนี้ (อภิธรรม) อธิบายความหมายของคำว่าเทวะและแบ่งเทวะออกเป็นสามชั้น คือ ๑. สมมุติเทวะ เช่น พระราชา พระโอรส พระราชินีเป็นเทวะโดยรูปแบบสามัญที่กำหนดหรือสมมุติเอาพระราชวังอันเป็นสถานที่ประทับ เป็นเครื่องหมาย ๒. เทวะที่ถือเอาจากกำเนิด เช่น เทวะโดยความรู้สึกทั่ว ๆ ไปมีเทวะชั้นจาตุ-มหาราชิกาขึ้นไปถึงชั้นพรหมหรือสูงกว่านั้น และ ๓. เทวะโดยความบริสุทธิ์ เช่น พระอรหันตสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อเป็นดังนี้จะมองได้ว่า พระพุทธเจ้าเป็นเทวะโดยพิจารณาที่ ก. พระกายของพระพุทธเจ้าที่ถือว่าเป็นเทวะเพราะทรงกำเนิดจากสมมุติเทวะ (พระราชาและราชินี) ข. ทรงเป็นเทวะที่ยิ่งใหญ่เพราะทรงสูงส่งกว่าเทวะโดยความบริสุทธิ์คือพระอรหันตสาวก (Edward J. Thomas, 1931: 214)

เมื่อพิจารณาและเปรียบเทียบลำดับถ้อยคำย่อมาให้ทราบว่าการบรรยายลักษณะข้างต้นในรูปคำสรรเสริญที่กวีได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้า เป็นต้น โดยมุ่งเน้นส่วนที่เป็นคุณความดี อีกทั้งก็มองว่าพระพุทธเจ้าเป็นวิสุทธิเทพ เป็นเทวดาโดยความบริสุทธิ์และเป็นเทพของเหล่าเทพ (เทวาน์ เทวเทโว) จึงเห็นได้ว่าคำสรรเสริญดังกล่าวเป็นคำพูดพรรณนาคุณของพระรัตนตรัยด้วยศรัทธาแรงกล้า เพราะสังเกตได้จากเนื้อหาที่ปรากฏลำดับถ้อยคำเช่นเดียวกับการสรรเสริญเทพเจ้าในชัยภูมิตี ดังนั้น จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า คำสรรเสริญพระรัตนตรัยในประณามบทที่กวีได้เอ่ยนามและบรรยายคุณสมบัติอันเป็นความดีงามของพระพุทธเจ้าในแง่หนึ่ง ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นเทพองค์หนึ่งและแสดงให้เห็นว่ากวีต้องการอิงอาศัยพลังอำนาจหรืออานุภาพของพระพุทธเจ้า

นอกจากการรับรู้พระพุทธเจ้าโดยนัยนี้แล้ว การสรรเสริญพระธรรมและพระสงฆ์สาวกก็กระทำในลักษณะเดียวกันด้วย กล่าวคือมีการเอ่ยนาม การบรรยาย สรรเสริญองค์คุณ และการกล่าวเคารพนอบน้อม (ดูบทแปลตอนต้นหัวข้อ) ทั้งนี้ก็เพื่อผลสัมฤทธิ์แห่งกระบวนการการใช้ถ้อยคำ ลักษณะดังกล่าวนี้อาจจะเนื่องด้วยกวีต้องการให้ถ้อยคำเหล่านั้นเป็นไปและส่งไปกระตุ้นเร้าพลังอำนาจของพระรัตนตรัยที่ตนเคารพนับถือผ่านรูปคำในประณามบท กระบวนการใช้ถ้อยคำในลักษณะนี้อาจเกิดจากความคาดหวังความสำเร็จในการแต่งคัมภีร์ ซึ่งน่าจะเป็นเช่นเดียวกับกรณีที่พราหมณ์ในสมัยพระเวทกล่าวชื่อและสรรเสริญเทพเจ้าในชัยภูมิตีเพื่อกระตุ้นเร้าพลังของเทพเจ้ามาช่วยให้เกิดสัมฤทธิ์ผลแก่การประกอบพิธี Gonda (1989: 44) กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า “เวลาวิงวอนต่อเทพเจ้า พราหมณ์ชัยภูมิตีจะออกชื่อและพรรณนาคุณ จุดนี้เอง

ที่เขาเอ่ยชื่อ (เทพเจ้า) และด้วยการกระทำนี้ทำให้เขาประสบผลสำเร็จแล้ว (โดย) ผ่านถ้อยคำในการขอพร (คืออาคิส) ของเขา” ความข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า การเอ่ยชื่อและการสรรเสริญของพราหมณ์ย่อมมีแนวโน้มที่จะทำให้อัยชฎพิธิสำเร็จลุล่วงได้ เช่นเดียวกันถ้อยคำการเอ่ยชื่อและพรรณนาคุณพระรัตนตรัยก็น่าจะเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การแต่งคัมภีร์สำเร็จลุล่วงได้

ด้วยเหตุนี้จึงน่าจะกล่าวได้ว่า เนื้อหาของประณามบทและบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าน่าจะตั้งอยู่บนพื้นฐานการแต่งที่ใกล้เคียงกันจนทำให้ข้อความที่แต่งขึ้นมีเนื้อหาใกล้เคียงกัน เพราะสังเกตได้ว่าประณามบทและมันตระสรรเสริญเทพเจ้าในอัยชฎพิธิสมัยพระเวทล้วนมีรูปแบบการลำดับถ้อยคำในลักษณะเดียวกันดังที่ได้แสดงไว้แล้ว อันทำให้อุปนัยได้ด้ว่า รูปแบบดังกล่าวมีความสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรมตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล

ข. ถ้อยคำแสดงความเคารพ

นอกจากประณามบทจะมีรูปแบบการลำดับถ้อยคำสรรเสริญที่มีความใกล้เคียงกับบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าแล้ว ยังมีประเด็นสำคัญที่น่าจะพิจารณาร่วมกัน คือ รูปแบบการใช้วาจาที่สะท้อนแนวคิดการแสดงความอ่อนน้อมซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระเวทและรูปแบบถ้อยคำดังกล่าวที่เห็นได้ชัดและจะอธิบายอย่างเป็นระบบต่อไปได้แก่ คำนมัสการ

ในประณามบทมีการใช้คำว่า “สิรสา” (ด้วยศีรษะหรือด้วยเศียร วิภัตติที่ ๓ เอกพจน์) การใช้คำดังกล่าวในทุกคัมภีร์สะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาอันแรงกล้าของกวีในการแสดงความเคารพอย่างสูงสุดและอย่างแรงกล้า ทั้งยังเป็นการแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนอย่างยิ่งด้วย เพราะศีรษะจัดเป็นอวัยวะที่อยู่สูงสุดในร่างกายมนุษย์ การใช้รูปแบบถ้อยคำเช่นนี้ย่อมชี้ให้เห็นว่า กวีได้ทำพิธีบูชาพระรัตนตรัยด้วยความเคารพอ่อนน้อมอย่างสูง นอกจากนี้ผู้วิจัยพบข้อความแสดงความเคารพพร้อมกับการสรรเสริญนี้ พบได้ทั่วไปในวรรณกรรมอินเดีย กล่าวคือเป็นวัฒนธรรมมีมาอยู่ก่อนหน้าประณามบทและแพร่หลายในสังคมอินเดีย ดังคำสรรเสริญเทพรุทธะในคัมภีร์ฤคเวท RV. II.XXXII.XII ว่า “ข้าได้ก้มลง (คารวะ) ให้แก่ท่าน ในขณะที่ท่านเข้ามาถึง ข้าแต่ท่านเทพรุทธะ แม้ในฐานะบุตรชายที่อยู่เบื้องหน้าบิดาผู้ตกทายเขา ข้าขอสรรเสริญท่านว่า ท่านเป็นเทพผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารีกว้างขวาง ท่านคือเทพเจ้าแห่งวีรบุรุษ ขอจงให้ยารักษาโรคต่าง ๆ แก่พวกเราในขณะที่ท่านได้รับการสรรเสริญด้วยเถิด” (Griffith, 1973: 125)

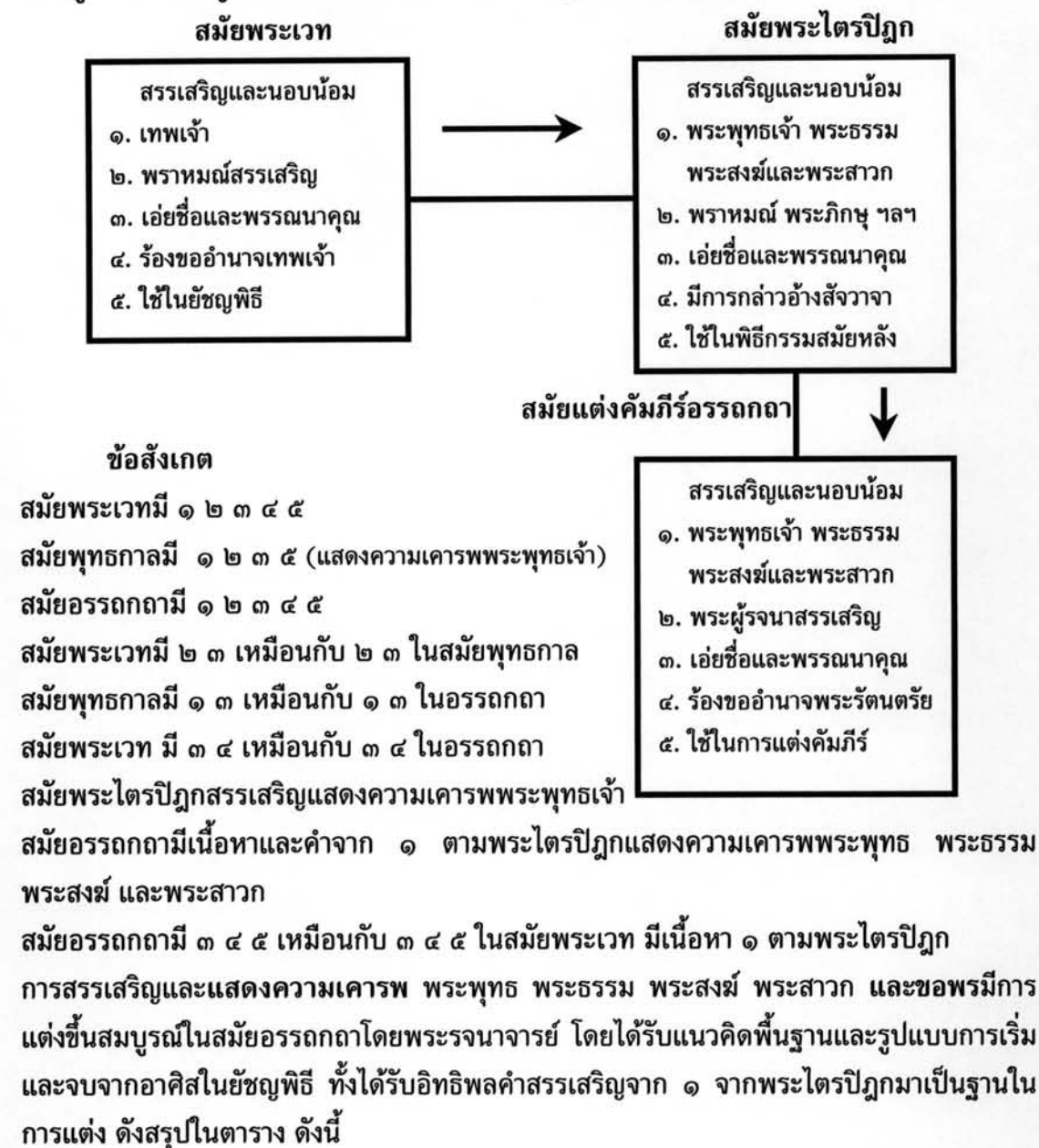
ในสมัยพุทธกาลปรากฏกรณีเช่นเดียวกันนี้ กล่าวคือครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิ พระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นโกศลได้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมทพูปะในเขตปกครองของราชวงศ์ศากยะ เมื่อพระองค์ไปถึงได้ถามพระภิกษุถึงสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า หลังจากนั้นพระองค์ได้มอบพระขรรค์ให้แก่ทหารองครักษ์แล้วเสด็จไปทรงส่งเสียงกระแอมเรียกพระพุทธเจ้าเพื่อขอเข้าเฝ้า พอได้พบพระพุทธเจ้าแล้วได้กราบทูลว่าตนเป็นพระเจ้าแผ่นดินรัฐโกศล ด้วยความศรัทธาอันแรงกล้าจึงได้ขอบพระเศียรลงแทบพระบาทพระพุทธเจ้า [แสดงให้เห็นการโน้มลงต่ำหรือก้มลง

อันใกล้เคียงกับการใช้ ๓/นม ที่แปลว่า โด่งค่านับ, กัม หรือ โนมลง] จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่าทรงเห็นอำนาจและประโยชน์อะไรจึงได้ทำความเคารพทางกายถึงเพียงนี้ด้วย พระเจ้าปเสนทิจึงได้กราบทูลสาเหตุแห่งความเลื่อมใสและได้สรรเสริญพระรัตนตรัยต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้า (ม.ม. ๑๓/๕๖๑-๒/๕๐๘)

การแสดงความนอบน้อมทางกายกรรมและถ้อยคำในสังคมอินเดียน่าจะเป็นแนวคิดพื้นฐานซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายทั้งที่พบในวรรณกรรมและในชีวิตประจำวัน จึงได้ปรากฏรวมอยู่ในบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าและในพระไตรปิฎกด้วย ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรมดังกล่าวจึงได้สืบเนื่องมาถึงวรรณกรรมทางพุทธศาสนาตั้งที่ได้แสดงไว้แล้วข้างต้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า พระอรรถกถาจารย์ น่าจะนำเอารูปแบบการแสดงความเคารพดังกล่าวนี้มาใช้ในงานประพันธ์ของตน ในรูปแบบของภาษาทวิเพราะเห็นว่าเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพศรัทธาอย่างแรงกล้า ทั้งนี้กรณีการนอบน้อมเศียรได้แสดงให้เห็นว่า การที่มนุษย์จะก้มศีรษะอ่อนน้อมต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น แสดงว่าสิ่งนั้นต้องมีความสำคัญและสูงส่งจริงซึ่งผู้กระทำการนอบน้อมได้เห็นประจักษ์ชัดว่ามีอยู่จริง เป็นจริง และสัมผัสได้แม้ในความรู้สึก

อาจกล่าวได้ว่าในสมัยพระเวทมีการสรรเสริญ นอบน้อม แสดงความปรารถนา หรือขอพรต่อเทพเจ้า ในสมัยพุทธกาลเองก็มีการสรรเสริญพระรัตนตรัยและพระสาวก แต่มีเฉพาะการแสดงความนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า ในสมัยอรรถกถามีการแต่งคัมภีร์และแต่งบทสรรเสริญแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัยและพระสาวกด้วยพร้อมทั้งคำขอพรปรากฏในบทเดียวกัน ในสมัยพุทธกาลก็ยังปรากฏว่าพราหมณ์ได้กล่าวคำสรรเสริญพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน หากแต่เป็นการสรรเสริญบุคคล ครั้นถึงสมัยแต่งคัมภีร์อรรถกถากลับปรากฏคำสรรเสริญพระรัตนตรัย แสดงความเคารพและร้องขอพรในตอนต้นคัมภีร์ กระบวนการการใช้ถ้อยคำเช่นนี้ (สรรเสริญและขอพร) พบได้ทั่วไปในสังคมอินเดียโบราณสมัยพระเวท รวมถึงที่พบในพระไตรปิฎกเพียงแต่ไม่ได้นำมาใช้ในตอนเริ่มต้นพิธีเหมือนกับอาคิสและประณามบท ลักษณะเช่นนี้ปรากฏภายใต้บริบทสังคมอินเดีย จุดสำคัญก็คือเนื้อหาคำสรรเสริญที่แสดงให้เห็นความศรัทธาและการแสดงความเคารพนอบน้อมพระรัตนตรัย กวีได้นำแบบอย่างมาจากพระไตรปิฎกตามคติแบบพุทธ และสืบเนื่องไปได้ถึงสมัยพระเวทด้วย แสดงแผนภูมิได้ดังนี้ (ดูหน้าถัดไป)

แผนภูมิที่ ๔ แผนภูมิแสดงคตินิยมในการสรรเสริญต้นคัมภีร์ที่ได้รับอิทธิพลจากขัณฑุพิธิ

ตารางที่ ๗ ตารางแสดงคตินิยมของการสรรเสริญสมัยพระเวท พระไตรปิฎกกับอรรคถา

ประเด็นสำคัญ	สมัยพระเวท	สมัยพระไตรปิฎก	สมัยอรรคถา
ออกชื่อและสรรเสริญ	✓	✓	✓
แสดงความเคารพ	✓	✓	✓
ร้องขออำนาจ	✓	-	✓
พราหมณ์สรรเสริญ	✓	✓	-
พระสงฆ์รจนา	-	-	✓

จากข้อแผนภูมิที่ ๔ และตารางที่ ๗ สรุปได้ว่า บทสนทนาธรรมพระรัตนตรัยในประณามบทเป็นถ้อยคำที่คล้ายคลึงกับถ้อยคำในัชญพิธิ โดยมีทั้งบทสรรเสริญพระรัตนาคคุณ แสดงความเคารพและออกนามในบทเดียวกัน ฉะนั้น การแต่งคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาจึงน่าจะมีการกระทำที่เป็นขั้นตอนเช่นเดียวกับการประกอบัชญพิธิ

๓.๓.๓ คำร้องขออานิสงส์จากถ้อยคำนัมัสการและเชิญชวนผู้ฟัง

ในข้อ ๓.๓.๒ ได้กล่าวถึงเนื้อหาของการแสดงความนอบน้อมและสรรเสริญพระรัตนตรัยในประณามบทที่แสดงออกในรูปถ้อยคำไว้แล้ว นอกจากเนื้อหาส่วนดังกล่าวยังพบด้วยว่า ข้อความที่ปรากฏต่อเนื่องจากคำแสดงความนอบน้อมยังมีคำร้องขออานิสงส์จากการกระทำถ้อยคำดังกล่าว ได้แก่ *คำขอพร* กล่าวคือคำร้องขอให้กวีมีความปลอดภัยจากอันตราย โดยกวีได้อ้างการกระทำความนอบน้อมพระรัตนตรัยว่าเป็นบุญแล้วกล่าวคำร้องขอตั้งกล่าว ทั้งนี้ในส่วนท้ายประณามบทก็ยังมีข้อความเชิญชวนผู้ฟังให้ศึกษาคัมภีร์ที่ตนแต่งอีกด้วย โดยทั้งสองประเด็นถือว่าเป็นเนื้อหาที่สำคัญเช่นกับเนื้อหาส่วนอื่น ๆ ในประณามบท ดังจะแสดงรายละเอียดและแยกประเด็น ดังนี้

๓.๓.๓.๑ คำร้องขออานิสงส์จากการกล่าวถ้อยคำนัมัสการพระรัตนตรัย

ในประณามบทของคัมภีร์อรรถกถาที่ปรากฏเนื้อหาเป็นคำร้องขออานิสงส์จากการกล่าวถ้อยคำนัมัสการและสรรเสริญพระรัตนตรัย จากข้อมูลมีถึง ๑๐ คัมภีร์จากอรรถกถา ๒๗ คัมภีร์ (ดูตารางที่ ๑๑ ประกอบ) แต่ในส่วนของฎีกาไม่มีเนื้อหาดังกล่าวปรากฏ ดังนั้น จึงอาจกล่าวเป็นข้อสรุปเชิงอุปนัยได้ว่า มีคำร้องขออานิสงส์ปรากฏจำนวนมากในประณามบทของอรรถกถาข้อความเช่นนี้ไม่ปรากฏในประณามบทคัมภีร์ฎีกา และถ้อยคำในส่วนนี้ปรากฏต่อเนื่องจากคำสรรเสริญและนัมัสการในประณามบท เนื้อหาในส่วนดังกล่าวถือได้ว่ามีความสำคัญและเกี่ยวกับตัวกวีโดยตรง เพราะเป็นคำแสดงนัยที่ชี้ให้เห็นว่ากวีต้องการความปลอดภัยในชีวิตและน่าจะกล่าวได้ว่า กวีมองการแสดงถ้อยคำนัมัสการนอบน้อมว่าเป็นบุญกุศลหรือคุณความดีที่สามารถให้ผลแก่ตนได้ อีกทั้งเพราะกวีต้องการความปลอดภัยรวมถึงสวัสดิภาพในชีวิตจึงได้กล่าวถ้อยคำร้องขออย่างกรรมที่ทำก่อนคือนัมัสการว่าเป็นบุญ ลักษณะเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นการกล่าวสัจวาจาอย่างหนึ่ง ที่สำคัญคำร้องขออานิสงส์ยังบ่งถึงความต้องการให้งานแต่งคัมภีร์ราบรื่นไม่มีอุปสรรคอันเนื่องมาจากความตั้งใจจริงที่จะแต่งคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนาให้สำเร็จด้วย ลักษณะถ้อยคำดังเช่นนี้ยังพบในบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าและขอพรในัชญพิธิที่เรียกว่า อาคิส

ถ้อยคำที่เรียกว่าอาคิสซึ่งใช้ในัชญพิธิสมัยพระเวทมีข้อสังเกตเด่นชัดปรากฏ คือ มंत्रะดังกล่าวจะเริ่มด้วยคำสรรเสริญและตามด้วยคำร้องขอความช่วยเหลือจากเทพเจ้าเสมอ กรณีนี้น่าจะใกล้เคียงกับประณามบทที่มีการสรรเสริญพระรัตนตรัยและคำร้องขอ

ความปลอดภัยเช่นกัน Gonda (1989: 88) กล่าวถึงการสรรเสริญแล้วตามด้วยคำขอพรว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างหนึ่งของศาสนาที่พบได้ทั่วไป ดังความว่า

การสรรเสริญแล้วตามด้วยคำแสดงความปรารถนาร้องขอในแง่มุมแบบ
มนตร์ในพระเวทนี้สอดคล้องกับวรรณกรรมและธรรมเนียมปฏิบัติของศาสนา
อื่น ๆ อีกมากมาย กล่าวคือตามหลักศาสนายูดาห์บุคคลควรสรรเสริญพระเจ้า
ก่อนที่จะยื่นคำร้องขอเสมอ ในการสรรเสริญเทพประจำแผ่นดินของจีนอย่างเป็นทางการ บุคคลกล่าวถ้อยคำต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมอันควรค่าแก่การสรรเสริญ
เทวดานั้นก่อนแล้วค่อยตามด้วยการประกาศกรรมะ (กิจที่จะทำ) ต่าง ๆ

จากความข้างต้นทำให้ทราบว่าถ้อยคำเช่นนี้พบมากในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และในส่วนนี้เองที่แสดงให้เห็นว่า ในประณามบทกวีได้กล่าวคำสรรเสริญก่อนแล้วร้องขอพรให้ตนได้รับความปลอดภัย ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นความใกล้เคียงกันกับหลักศาสนาอื่น ๆ และในประณามบทกวีก็กล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัยไว้ต้นคัมภีร์แล้วได้อาศัยถ้อยคำที่กล่าวไปแล้วว่าสำเร็จเป็นบุญกรรมอย่างหนึ่งเป็นฐานในการร้องขออานิสงส์และแต่งคัมภีร์ต่อไป ลักษณะเช่นนี้ใกล้เคียงกับในสมัยพระเวทซึ่งพราหมณ์ผู้บูชาในพิธีมักจะกล่าวว่าเทพเจ้าองค์ นั้น ๆ เป็นเจ้าของคุณสมบัติใดคุณสมบัติหนึ่งเจาะจงลงไปแล้ว ต่อมาก็มุ่งความสนใจไปยังลักษณะด้านดีของเทพเจ้าในด้านต่าง ๆ หรือไม่ก็กล่าวว่าเทพเจ้าองค์นั้น ๆ ได้รับบางสิ่งซึ่งพราหมณ์แสดงความปรารถนาต่อสิ่งนั้น เมื่อพราหมณ์สวดสรรเสริญต่อเทพองค์ใดบรรยายคุณสมบัติอย่างชัดเจนแล้วก็คาดหวังว่าเทพเจ้าจะถ่ายทอดอำนาจบางอย่างมาสู่ผู้บูชา (Gonda, 1989: 91) ลักษณะถ้อยคำเช่นนี้จะพบทั่วไปในพิธีกรรมสมัยพระเวท และประณามบทเกิดขึ้นภายใต้บริบทสังคมอินเดีย ดังนั้น จึงน่าจะมีเหตุแห่งการสรรเสริญที่สอดคล้องกับศาสนาพระเวทที่มีอิทธิพลต่อคตินิยมและครอบครัววัฒนธรรมอินเดียสมัยหลัง

ประเด็นนี้อาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า การสรรเสริญคุณงามความดีและความสูงส่งของพระรัตนตรัยน่าจะเป็นเพราะกวีต้องการ “กระตุ้น” พลังอำนาจของพระรัตนตรัยและน้อมนำพลังนั้นมาปกป้องตน ซึ่งมีความใกล้เคียงกันกับการสรรเสริญเทพเจ้าในการประกอบพิธีที่พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีจะต้องสรรเสริญเทพเจ้าก่อนแล้วจึงร้องขอพรจากเทพเจ้า นั่นก็คืออาคิส (ดูบทที่ ๒ ข้อ ๒.๑.๒.๒) ดังปรากฏเป็นจำนวนมากในคัมภีร์ฤคเวท เช่นคำสรรเสริญเทพมิตระในคัมภีร์ฤคเวท RV. III.LIX.V ว่า พระอาทิตย์ผู้ยิ่งใหญ่ ทรงเป็นผู้ควบคุมบูชาด้วยความอ่อนน้อม ทรงเป็นผู้กระตุ้นให้หม่อมมนุษย์เพียรพยายาม และทรงเป็นที่รักของผู้สรรเสริญ ขอท่านทั้งหลายจงเช่นสรวงเครื่องสังเวชน่าน่าพิงใจนี้ลงในกองไฟแต่เทพมิตระผู้รุ่งโรจน์ที่สุดนี้เถิด (Griffith, 1973: 196)

Gonda ยังได้กล่าวถึงกรณีเดียวกันนี้ว่า ในคัมภีร์โมทรายณีสัมหิตา ปรากฏคำสรรเสริญพระอัครีว่า ข้าแต่ท่านเทพอัครี ท่านคือผู้ปกป้องคุ้มครอง ข้าแต่พระอัครีขอ ท่านจงปกป้องสายตาของข้าด้วยเถิด [...] ท่านคือผู้ปกป้องคุ้มครองร่างกายให้ปลอดภัย (MS. 4, 1, 14: 20, 1 อ้างถึงใน Gonda, 1989: 66) นอกจากนี้ในคัมภีร์อรรถรพเวท AV.VII.LXXVI.VI ปรากฏบทสวดสรรเสริญก่อนแล้วร้องขอให้พระอินทร์ช่วยเหลือให้มีทรัพย์สินเพิ่มขึ้นและร่ำรวยซึ่งเป็นคำสรรเสริญก่อนแล้วร้องขอพรเช่นกัน มีเนื้อความดังนี้

ข้าแต่พระอินทร์ขอท่านจงเติมน้ำโสมเถิด ท่านเทพผู้สังหารภูตราชูร
ท่านเทพผู้กล้าหาญ ขอท่านจงเติมน้ำโสมในถ้วยอันเป็นส่วนที่คั้นไว้เพื่อท่าน และ
ได้คั้นออกมถวายในวันนี้ด้วยเถิด ท่านเทพแห่งการรพุง ขอให้ท่านจงมอบ
ความร่ำรวย ทรัพย์สินให้แก่เรา (ผู้สวดบูชาอยู่นี้) ด้วยเถิด

(M. Bloomfield, 2000: 18)

จากตัวอย่างทำให้ทราบว่า คำสรรเสริญกับคำร้องขอต่อเทพเจ้ามีความสัมพันธ์กัน และจากเหตุผลเหล่านี้จึงน่าจะทำให้กวีมองว่าจะต้องร้องขอพลังอำนาจที่อยู่เหนือตน มาปกป้องคุ้มครองโดยแต่งเป็นคำร้องขอให้อยู่ในรูปร้อยกรอง ตัวอย่างคำร้องขออันสงส์จากการนมัสการ เช่น ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา พระพุทธโสมสะ (๒๕๓๘: ๑) กล่าวว่า “ข้าพเจ้านมัสการอยู่ซึ่งพระรัตนตรัยที่ควรแก่การนมัสการโดยส่วนเดียว ได้ประสพบุญอันยิ่งใหญ่ไพบุลย์ ด้วยอานุภาพแห่งบุญอันเกิดจากการนมัสการนั้น ขอให้ข้าพเจ้ารอดพ้นจากอันตราย” และในอรรถกถาปรมัตถทีปนี (ช.อุ.) พระธรรมปาละ (๒๕๓๘: ๑) กล่าวว่า “ด้วยเดชแห่งบุญที่เกิดจากการวันทาพระรัตนตรัยตั้งพรณนามาแล้วนี้ขอให้ข้าพเจ้าจงแคล้วคลาดจากอันตรายในที่ทุกสถาน” ถ้อยคำหรือถ้อยคำร้องขอความคุ้มครองดังกล่าวมานี้ถือว่าเป็นถ้อยคำในรูปอาคิส (1989: 118) กล่าวคือเป็นถ้อยคำสรรเสริญและแสดงความปรารถนา (ขอพร)

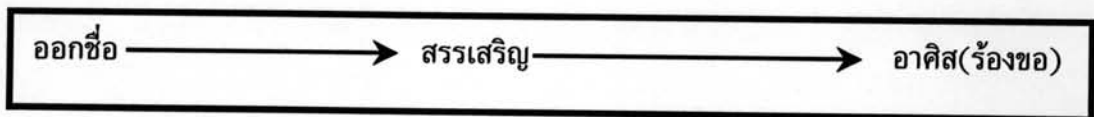
จากความข้างต้นเห็นได้ชัดว่า กวีมองว่า การแสดงความนอบน้อมนมัสการเป็นบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่หรือเป็นบุญกิริยาที่สูงส่งอย่างหนึ่งแม้จะอยู่ในรูปของวรรณกรรมซึ่งประเด็นนี้เองที่เป็นเหตุให้กวีแต่งบทร้องขออันสงส์จากการทำถ้อยคำดังกล่าวเป็นลำดับต่อมา และอาจสันนิษฐานได้ว่า กวีกล่าวถ้อยคำด้วยความศรัทธาแรงกล้าและมีความมุ่งหวังบางอย่าง รวมถึงคาดหวังผลตอบแทนในทิศทางที่เป็นคุณประโยชน์แก่ตัวกวีเอง นอกจากนี้กวีอาจเชื่อมั่นว่าจะได้รับผลจากเหตุแห่งการทำการนมัสการที่เป็นบุญกุศลอันเยี่ยมยอดดังกล่าว จึงร้องขออันสงส์ด้วยความเชื่อมั่นและศรัทธาอย่างแรงกล้า เป็นการอธิษฐานวิงวอนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งอันพึงปรารถนาคือความปลอดภัยในชีวิตและสวัสดิภาพตลอดการรจนาคัมภีร์ ลักษณะเช่นนี้เป็นการกล่าวอ้างสิ่งที่ตนได้กระทำจริงมาเป็นฐานและเรียกว่า *สัจวาจา*

นอกจากจะพบว่า กวีชาวพุทธแต่งบทร้องขออานิสงส์จากการนมัสการให้ตัวเองปลอดภัยจากภยันตรายต่าง ๆ ไว้ในประณามบทแล้ว คำร้องขอในลักษณะเดียวกันนี้ยังปรากฏในพิธีกรรมบูชาในสมัยพระเวทด้วย Gonda กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ในคัมภีร์อถรรพเวทสัมหิตา พระอินทร์และสุรยะเทพได้รับการร้องขอจากพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีบูชา ความว่า *โอิ อินทราขอ ท่านจงมีชีวิต โอิสุรยะเทพขอท่านจงมีชีวิต โอิ ท่านเทพทั้งหลาย ขอท่านจงมีชีวิต ขอให้ข้าพเจ้าจงมีชีวิตตลอดอายุขัย* (AVŚ. 19, 67, 1 อ้างถึงใน Gonda, 1989: 42) ฉะนั้น จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า คำร้องขอดังกล่าวของพราหมณ์มุ่งหวังให้เป็นไปเพื่อความปลอดภัยในชีวิตของตนอันเป็นความปรารถนาในรูปถ้อยคำที่กล่าวต่อพลังอำนาจที่เหนือว่าตน (นั่นก็คืออำนาจเทพเจ้า) นอกจากนี้ Gonda ยังพบด้วยว่า ในคัมภีร์โตต์ตริยสัมหิตามีคำร้องขอความคุ้มครองจากพระอัคนี ความว่า จงปกป้องข้าพเจ้าในวันนี้จากท้องฟ้า (นั่นก็คือจากสายฟ้าแลบ) จากการถูกกดขี่เป็นทาส จากความผิดพลาดในการบูชาญ จากอาหารอันชั่วร้าย (และ) จากการกระทำอันเลวทราม (TS. 1, 1, 13 s อ้างถึงใน Gonda, 1989: 74) เหตุผลที่พราหมณ์จะต้องกล่าวถ้อยคำแสดงความปรารถนาและร้องขอในรูปอาคิสก็เพราะต้องการจะปกป้องตัวเอง ทั้งเพื่อสกัดความชั่วร้ายโดยการกระทำถ้อยคำผ่านมันตระ (1989: 127)

Gonda (1989: 58) ยังกล่าวอีกว่า “หลังจากที่ได้กล่าวอาคิสให้เป็นไปในฐานะที่อาคิสบังเกิดผลเป็นจริง (satya) ไปถึงเหล่าเทพเจ้าอย่างนั้นแล้ว ด้วยเหตุผลเช่นนี้ พราหมณ์ก็เลือกพรขึ้นมาอย่างหนึ่ง นั่นหมายความว่าพราหมณ์ยัชญมานะจะต้องขอพรจากยัชญ-พิธีที่กำลังประกอบอยู่ ข้อความสรรเสริญและขอพรที่กล่าวต่อเทพเจ้าก็จะสำเร็จโดยใช้มันตระบทหนึ่ง ทั้งยังเป็นการบูชาในเชิงแสดงความปรารถนาอีกด้วย และเป็นความปรารถนาที่พราหมณ์ต้องการให้อาคิสเป็นจริงขึ้น” เมื่อเปรียบเทียบลำดับแห่งถ้อยคำของอาคิสในยัชญพิธีกับคำสรรเสริญในประณามบทจะพบว่ามีความใกล้เคียงและน่าจะกล่าวได้ว่า ลำดับถ้อยคำในประณาม-บทมีความใกล้เคียงลำดับคำสรรเสริญและขอพรต่อเทพเจ้าในยัชญพิธีสมัยพระเวท ดังแสดงแผนภูมิความใกล้เคียงกันได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๕ แผนภูมิแสดงการเปรียบเทียบกระบวนการการใช้ถ้อยคำของประณามบทกับยัชญพิธี

การประกอบยัชญพิธีสมัยพระเวท

การแต่งคัมภีร์บาลีชั้นอรรถกถาเป็นต้น

ในการประกอบพิธีกรรมบูชาสมัยพระเวทมีความจำเป็นที่พราหมณ์จะต้องกล่าวคำร้องขออำนาจเทพเจ้าเพื่อมาปกป้องตนเองและเพื่อให้พิธีกรรมบูชาสำเร็จตามเป้าประสงค์ไม่ให้มีเหตุขัดข้อง (Gonda, 1989: 6) การกล่าวถ้อยคำในลักษณะเช่นนี้น่าจะกระทำอย่างกว้างขวางและแพร่หลายในบริบทสังคมอินเดีย จึงได้มีอิทธิพลต่อการแต่งคัมภีร์ในฝ่ายพุทธศาสนาที่ปรากฏในช่วงเวลาต่อมา การที่กวีแต่งประณามบทและมีคำร้องขออาณิสสจากกรรมมัสการพระรัตนตรัย “บรรจอยู่” (ทั้ง ๆ ที่ในพระพุทธานุภาพเน้นเรื่องกฎแห่งกรรมมากกว่าเรื่องเทพเจ้าบันดาลก็ตาม) ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า วิธีการปฏิบัตินี้น่าจะมีนัยแห่งความปรารถนาเดียวกัน หากแต่เป็นการ “ประยุกต์” ใช้ทางถ้อยคำที่ปรากฏในรูปของวรรณกรรม กล่าวคือ พราหมณ์ใช้ถ้อยคำการขอพร (อาคิส) ขอความคุ้มครองจากเทพเจ้าโดยตรง ในขณะที่พระผู้ทรงนามกรรมมัสการและการแต่งคัมภีร์เป็นทั้งพิธีกรรมและ “งานบุญ” อันย่อมต้องมีผลานิสงส์และอาจดลบันดาลการปกป้องคุ้มครองได้จึงกล่าวคำร้องขอให้ตนเองปลอดภัย และน่าจะมีเหตุผลในการกระทำถ้อยคำดังกล่าวใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ดี เห็นได้ชัดว่าการกล่าวคำร้องขอพรทั้งในการประกอบพิธีสมัยพระเวทและอรรถกถาต่างก็เป็นไปเพื่อตนเองและเพื่อพิธีกรรมทั้งสิ้น นี่จึงเป็นอีกหนึ่งประเด็นที่แสดงให้เห็นความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมและทำให้เชื่อได้ว่าการรจนาคัมภีร์คือการประกอบพิธีกรรมอีกรูปแบบหนึ่งอย่างเห็นได้ชัด ต่อเนื่องจากข้อความเหล่านี้แล้วในประณามบทยังปรากฏข้อความเชิญชวนให้ผู้อื่นศึกษาคัมภีร์ด้วย ดังจะกล่าวถึงดังนี้

๓.๓.๓.๒ คำเชิญชวนผู้ฟัง

นอกจากในประณามบทจะปรากฏเนื้อหาดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว ยังมีเนื้อหาที่ปรากฏในรูปของคำเชิญชวนให้ผู้อื่นตั้งใจศึกษาคัมภีร์ที่กวีแต่งอีกด้วย จากข้อมูลในประณามบทอรรถกถาพบเนื้อหาเช่นนี้มากถึง ๑๗ คัมภีร์ ส่วนในคัมภีร์ชั้นฎีกาพบเพียงแห่งเดียวคือในคัมภีร์สลักชั้นธวัคคอกนิวฎีกาเท่านั้น สาเหตุน่าจะมาจากทัศนคติของกวีที่มองงานในชั้นอรรถกถาและฎีกาแตกต่างกัน กล่าวคือกวีในชั้นอรรถกถามองว่าลักษณะงานที่ตนแต่งเป็นการอธิบายพุทธ-พจน์ ดังจะเห็นได้จากการที่กวีผู้รจนาคัมภีร์ส่วนใหญ่มักอธิบายความในทำนองเดียวกันว่า คัมภีร์ที่จะเขียนอรรถกถาเพื่ออธิบายถึงนั้นเป็นพุทธพจน์ (สุภาพรรณ ฦ บางช้าง, ๒๕๒๖: ๓๑๘) ด้วยเหตุนี้เองกวีผู้แต่งอรรถกถาจึงเชิญชวนให้ผู้อื่นศึกษางานของตนด้วยความตั้งใจ เพราะเป็นทั้งงานสำคัญ ยิ่งใหญ่และเกี่ยวข้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนคัมภีร์ประเภทฎีกาซึ่งเกิดขึ้นในสมัยอนูราธปุระมีลักษณะเรียกว่า “ลีนิตตปกาสนา” อันเป็นการอธิบายความหมายของคำและความที่กำกวมเท่านั้น (๒๕๒๖: ๓๖๐) ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้จึงอาจตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า ทัศนคติของกวีและลักษณะของวรรณกรรมทำให้กวีใช้คำเชิญชวนในประณามบทในชั้นอรรถกถาจำนวนมากกว่าในชั้นฎีกา

คำเชิญชวนให้ศึกษาคัมภีร์ด้วยความเคารพนับถือกล่าวได้ว่าเป็นการถึงความสนใจของผู้อื่นให้เข้ามาศึกษางานของตน อันจะทำให้วรรณกรรมเป็นที่รับรู้และอาจนำไปสู่การปฏิบัติตามได้ในที่สุด คำเชิญชวนที่ปรากฏในประณามบทล้วนใช้คำกริยาเชิงชักนำและอ่อน

วอน (imperative) ตัวอย่าง เช่น ในคัมภีร์สัทธัมมปัปไซติกา พระอุปเสน (๒๕๓๘: ๑) กล่าวว่า “ขอสัตบุรุษจงตั้งใจฟังและทรงจำเนื้อความในสัทธัมมปัปไซติกาไว้ด้วยดีโดยความเคารพเถิด”

คำเชิญชวนดังกล่าวถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญในการปลุกเร้าและดึงดูดความสนใจของผู้เสพวรรณกรรมให้รู้ว่าจะต้องศึกษามีความสำคัญมาก เพราะเกี่ยวข้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและอธิบายความพระพุทธรูปอื่น อีกทั้งหากผู้อื่นเกิดความรู้อากการศึกษาวรรณกรรมที่กวีแต่งย่อมส่งผลให้ศาสนามั่นคงและคำสอนเป็นที่แพร่หลายสืบไป อย่างไรก็ตามที่น่าสังเกตว่า คำเชิญชวนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การเผยแพร่คัมภีร์อยู่ในรูปแบบคล้ายการแสดงละครสั้นสกฤต หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ คัมภีร์ชั้นอรรถกถานี้มุ่งให้ใช้เพื่อ “แสดง” เผยแพร่ให้รับฟังมากกว่าที่จะใช้ตีพิมพ์ให้อ่านอย่างวรรณกรรมสมัยใหม่

๓.๓.๔ บอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง

เนื้อหาของประณามบทที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นเป้าหมายของการแต่งคัมภีร์ชัดเจน คือ เนื้อหาในส่วนที่บอกวัตถุประสงค์ในการแต่ง ในคัมภีร์อรรถกถาจำนวนทั้งสิ้น ๒๗ คัมภีร์ปรากฏเนื้อหาในส่วนดังกล่าวมากถึง ๑๘ คัมภีร์ ส่วนคัมภีร์ฎีกาพบว่ามีเนื้อหาบอกวัตถุประสงค์ในการแต่งเช่นกัน หากแต่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกันและพบน้อยกว่าในอรรถกถาดังจะกล่าวถึงดังต่อไปนี้

ในประณามบทอรรถกถากวีได้บอกวัตถุประสงค์ในการแต่งคัมภีร์ชัดเจน ซึ่งเป็นลำดับถ้อยคำที่ต่อเนื่องจากคำสรรเสริญและแสดงความปรารถนา จากหลักฐานพบว่ามีสองประเด็นหลักที่กวีได้กล่าวไว้ คือ (๑) ต้องการแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลเพื่อให้พระธรรมแพร่หลายออกไป และ (๒) ต้องการให้พระสัทธรรมตั้งอยู่มั่นคง ในวัตถุประสงค์ข้อแรกกวีได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า อรรถกถาเดิมเป็นภาษาสิงหล (ลังกา) คนอื่นไม่สามารถเข้าใจได้ กวีต้องการแต่งใหม่ให้เป็นภาษาที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เข้าใจภาษาดังกล่าว ดังความปรากฏในประณามบทอรรถกถาสมันตปาสาทิกาวา *อรรถกถาธิบายนี้ (อรรถกถาเดิม) มิได้อ่านวยประโยชน์อะไรแก่ภิกษุผู้ อยู่ในเกาะอื่น เพราะท่านเรียบเรียงไว้ด้วยภาษาสิงหล ดังนั้นข้าพเจ้าผู้คิดรอบคอบถึงคำนิมิตต์ของพระพุทธสิริเถระ จึงจักเริ่มการอธิบายความนี้ตามนัยแห่งบาลีในบัดนี้ (พระพุทธโฆสะ, ๒๕๓๘: ๑) และดังปรากฏความในประณามบทอรรถกถาธรรมบทว่า (อรรถกถา) สืบทอดกันมาอย่างมั่นคงในเกาะตัมพปณณิทวีปโดยภาษาของชาวเกาะ ไม่เกิดประโยชน์แก่สัตว์ที่เหลือได้ [ภาษาสิงหลคนอื่นเข้าใจได้ยาก] (พระพุทธโฆสะ, ๒๕๓๘: ๑)*

เมื่อพิจารณาเนื้อหาในส่วนดังกล่าวจะเห็นว่า กวีได้พิจารณาแล้วว่าภาษาเดิมไม่กว้างขวางพอที่ผู้อื่นจะเข้าใจ จึงต้องการแต่งคัมภีร์ขึ้นใหม่โดยไม่ใช้ภาษาสิงหล กรณีนี้ก็น่าจะมองว่า ถ้าใช้ภาษาสิงหลที่มีคนรู้จักน้อยคำสอนของพระพุทธเจ้าก็คงจะไม่แพร่หลายไปและอาจทำให้ไม่เกิดประโยชน์กับคนทั่วไป ด้วยความประสงค์ให้คำสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไป

และเป็นประโยชน์แก่ผู้ต้องการศึกษา กวีจึงต้องทำให้คัมภีร์มีผู้เข้าใจได้ด้วยภาษาแบบใหม่ ดังนั้น กวีระบುವัตถุประสงค์ดังกล่าวไว้นั้นน่าจะทำให้ทราบได้ชัดว่า กวีเองได้มองเห็นแล้วว่าประชาชนจำนวนมากที่สนใจพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอาจจะต้องมาเรียนภาษาสิงหลก่อนจึงจะอ่านและศึกษาคัมภีร์ได้ ซึ่งนั่นคงเป็นเรื่องลำบากแก่ผู้อื่นไม่น้อยจึงจำเป็นที่กวีจะต้องทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยอาศัยความสามารถของตนในการแต่งคัมภีร์

ส่วนวัตถุประสงค์อีกข้อหนึ่งที่กวียุคอรรถถาระบุไว้ชัดเจนคือ ความต้องการให้พระสัทธรรมหรือพระศาสนาตั้งมั่น ดังความที่ปรากฏในคัมภีร์สัทธัมมปิโปชติกา (ขุ.มหา.) ว่า ข้าพเจ้าจักกล่าวอรรถถาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชนและเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม (พระอุปเสน, ๒๕๓๕: ๓) และในอรรถถาสัทธัมมปิปกาสินี (ขุ.ปฎิ.) ความว่า ข้าพเจ้าจักกล่าวอรรถถาชื่อสัทธัมมปิปกาสินีนี้ด้วยความเคารพ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ประชุมชนเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรมตลอดกาลนาน (พระมหานาม, ๒๕๓๕: ๓) ด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้เองจึงทำให้ทราบความต้องการที่สำคัญของกวีว่า มุ่งหวังให้พระสัทธรรมดำรงอยู่และความต้องการดังกล่าวจะเกิดสัมฤทธิ์ผลก็ด้วยอาศัยคัมภีร์ เพราะเมื่อมีผู้ศึกษาและปฏิบัติธรรมผ่านตัวอักษรในคัมภีร์ที่กวีได้แต่งขึ้น รวมถึงทราบเท่าที่มีผู้ศึกษาธรรม เผยแพร่และตีความข้อธรรมอยู่ย่อมทำให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้กวีน่าจะพบว่าขีดความสามารถและความจำเป็นในการท่องจำแบบมุขปาฐะได้ลดความสำคัญลงไปบ้างในสมัยหลัง กวีจึงต้องการให้คำสอนปรากฏในรูปของอักษรและจะต้องเป็นภาษาที่มีผู้เข้าใจกันได้ทั่วไป เพราะหากไม่รักษาไว้ในรูปดังกล่าวคำสอนอาจสูญไปในที่สุด ดังนั้น ด้วยเหตุผลนี้เองจึงน่าจะเป็นส่วนที่สัมพันธ์ไปถึงความต้องการของกวีซึ่งมุ่งหวังว่าการแต่งคัมภีร์บรรจุคำสอนจะทำให้พระสัทธรรมตั้งมั่นอยู่ได้

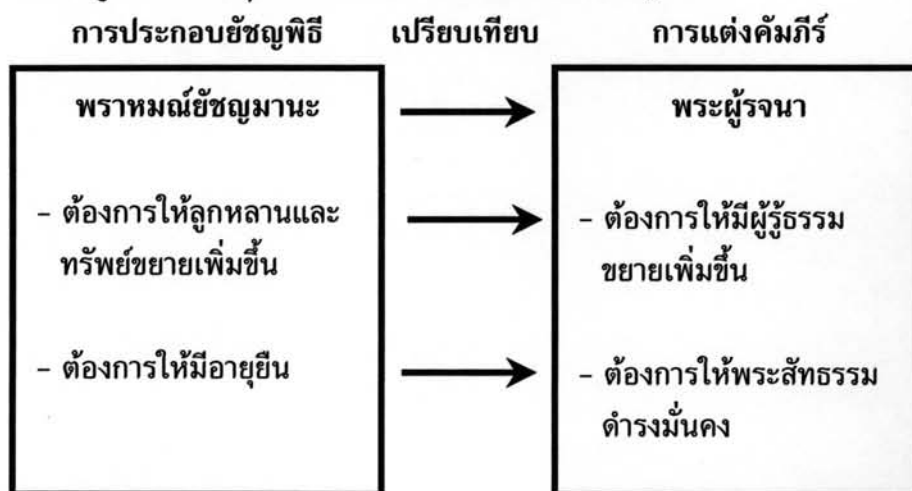
นอกจากในคัมภีร์ชั้นอรรถถาจะบอกถึงวัตถุประสงค์ในการแต่งคัมภีร์แล้ว ในคัมภีร์ชั้นฎีกาเองได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกัน หากแต่มีความแตกต่างกันในเรื่องของวัตถุประสงค์ในการแต่ง นั่นคือกวีที่แต่งคัมภีร์ชั้นฎีกาเพราะต้องการอธิบายคำในคัมภีร์ชั้นอรรถถาที่ยังคลุมเครือให้ชัดเจน ดังความที่ปรากฏในวิมติวินิฎีกาว่า อรรถถามีความไม่สมบูรณ์ ทำให้เกิดความสงสัย (แก่ผู้ศึกษา) ขึ้นได้ในอรรถถาเหล่านี้ เมื่อจะกล่าวถึงอรรถที่ไม่กระจ่างและชำระสิ่งที่ประพันธ์ไว้ผิดพลาด (ข้าพเจ้า) จักกล่าวถึงนัยที่วางไว้แล้วในคัมภีร์นั้น ๆ (อรรถถา) (พระภทนต์โจฬียกัสสปเถระ, ๒๕๓๘: ๑) เนื้อหาที่บอกถึงวัตถุประสงค์ในคัมภีร์ชั้นฎีกามีเนื้อความเป็นเช่นเดียวกันทั้งหมด (เฉพาะคัมภีร์ที่ปรากฏประณามบท) ดังนั้น จึงน่าจะกล่าวได้ว่า กวีในชั้นฎีกามีความเห็นว่าอรรถถามีข้อความบางส่วนที่เข้าใจยาก จึงทำให้กวีต้องการยกข้อความ (ในประณามบทใช้คำว่า อตุถ) นั้นมาอธิบายอีกครั้งให้เกิดความชัดเจนโดยอาศัยความเข้าใจและตีความของตน เนื้อหาในประณามบทส่วนที่แสดงถึงวัตถุประสงค์ในฎีกาสามารถบอกได้ว่า กวีแต่งคัมภีร์ฎีกาก็เพื่ออธิบายความบางตอนในอรรถถาเท่านั้นไม่ใช่ทั้งหมด และเมื่อเทียบเคียงกับอรรถถาที่ระบุชัดว่าต้องการให้คำสอนแผ่ขยายออกไปและพระสัทธรรมตั้งมั่นจึงเห็นความแตกต่างในด้านวัตถุประสงค์

ผู้วิจัยพบว่า วัตถุประสงค์ในการแต่งคัมภีร์ใกล้เคียงกับวัตถุประสงค์ในการประกอบยัชญพิธี เพราะการประกอบยัชญพิธีพราหมณ์ยัชญมานะจะสวดมนต์ระในรูปของอาคิส ความในตอนนี้งบว่าต้องการเพิ่มจำนวนประชากร (ขยายเผ่าพันธุ์) การเพิ่มขึ้นแห่งทรัพย์สมบัติ และมีชีวิตยืนยาว (ชีวิตตั้งมั่น) Gonda (1989: 48) พบว่า “ข้อความเช่นนี้พบมากในมนต์ระที่ถือว่าเป็นอาคิส เช่น ในคัมภีร์ไคตตีรียะและศตปถพราหมณะ XXXVI. พราหมณ์ยัชญมานะกล่าวว่า ...ขอให้ข้าจงมีชีวิตอยู่ได้ ขอให้ข้าจงมีลูกหลาน (และ) ขอให้ข้าจงได้รับความรุ่งเรือง” นอกจากนี้ Gonda ยังพบว่าในคัมภีร์ไคตตีรียะสัมหิตา ไมตรายนีสัมหิตาและกปิษฐลสัมหิตาปรากฏมนต์ระในรูปของอาคิสที่พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีได้สวดสรรเสริญพระวรุณบอกให้รู้ว่าการประกอบยัชญพิธีเป็นไปเพื่อให้อายุยืนยาวออกไปและความต้องการให้อายุยืน ดังความว่า มีผู้โยนเชือกบ่วงของพระวรุณออกไป (เราจะ) แสดงความเคารพเชือกบ่วงแห่งพระวรุณ (และ) นำขึ้นมามอบแก่ท่าน (นี่คือการได้รับ) ลูกหลาน อายุยืน (และ) พลังอันเจิดจ้า (TS. 6, 6, 3.; MS. 4, 8, 4f.; KapS. 45, 4. อ้างถึงใน Gonda, 1989: 53)

นอกจากนี้ยังพบว่า การประกอบยัชญพิธียังเป็นไปเพื่อให้ทรัพย์เพิ่มขยายมากขึ้น ด้วย ดังปรากฏความในคัมภีร์ศตปถพราหมณะกาตายนะเศราตสูตระว่า จงรักษาทรัพย์ วัควาย ชายผู้มีพลัง (จงมีขึ้น) ให้สมบูรณ์และมากมายเพื่อฉันคือยัชญมานะ (SB. 6, 5, 2, 1ff.; KS. 16, 3, 23ff. อ้างถึงใน Gonda, 1989: 55) เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าวัตถุประสงค์ในการแต่งคัมภีร์กับการประกอบยัชญพิธีล้วนเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ในลักษณะเชิงคู่ขนานกัน กล่าวคือในกระบวนการแต่งคัมภีร์ก็มุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น แต่การประกอบยัชญพิธีพราหมณ์ยัชญมานะมุ่งวัตถุประสงค์เพื่อตน

การแต่งคัมภีร์บาลิกวีมุ่งหวังให้ศาสนาแผ่ขยายออกไปและต้องการให้พระสัทธรรมดำรงมั่นคง จุดมุ่งหวังเช่นนี้ของกวีเป็นการแสดงออกในรูปของคำพูดอย่างมีจุดมุ่งหมาย เช่นเดียวกันในการประกอบยัชญพิธีพราหมณ์ยัชญมานะเองก็มุ่งหวังให้อายุยืนยาวออกไป มีทรัพย์สินขยายเพิ่มมากขึ้นและมุ่งหวังที่จะมีอายุยืน เมื่อพิจารณาถึงประโยชน์ที่มุ่งหวังของการแต่งคัมภีร์ที่กับการประกอบยัชญพิธีจะพบว่า เมื่อมีผู้ธรรมเพิ่มมากขึ้นย่อมทำให้พระสัทธรรมตั้งมั่น เช่นเดียวกันการมีประชากรเพิ่มขึ้นย่อมทำให้ตระกูลวงศ์ของพราหมณ์ตั้งมั่น ดังนั้น จึงน่าจะกล่าวได้ว่า ในการแต่งคัมภีร์กวีได้กล่าวถึงเจตจำนงให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและศาสนา การประกอบยัชญพิธีก็เช่นกันพราหมณ์ก็มีเจตจำนงให้ยัชญพิธีเป็นไปเพื่อตนเอง ซึ่งต่างก็เป็นความต้องการเช่นกันหากแต่เป็นไปเพื่อส่วนรวมและส่วนตัว ดังเปรียบเทียบในรูปแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๖ แผนภูมิแสดงวัตถุประสงค์ในการแต่งตั้งคัมภีร์กับขัชฎุพิธิ

การร้องขอความสุขและสวัสดิภาพ คือ อายุยืน สุขภาพ ทรัพย์สิน ความรุ่งเรือง ลูกหลาน ที่ปรากฏในมนตร์เหล่านี้ คือผลประโยชน์และการอำนวยพรต่าง ๆ ที่มักเป็นเนื้อหาของอาคิส เพื่อที่จะทำให้เขา (พราหมณ์) เข้าไปมีความสัมพันธ์ได้ในระดับหนึ่งกับเทพเจ้า (1989: 122) เห็นได้ว่า อาคิสและประณามบทมีเนื้อหาใกล้เคียงกันในระดับความต้องการ สิ่งที่ต้องการและให้เป็นไปเหล่านี้ของพระรจนาจารย์น่าจะถือเป็นอาคิสหรือการขอพรได้เช่นกัน

๓.๓.๕ ถ้อยคำสรรเสริญและแสดงความเคารพพระสาวก

สืบเนื่องจากบทที่ ๒ (ดู ๒.๒.๔ หน้า ๒๗) และแผนภูมิในข้อ ๓.๓.๒ ตามที่ได้กล่าวถึงคำสรรเสริญพระสาวกซึ่งได้รับการสรรเสริญจากพระพุทธเจ้า เป็นต้น ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคือพระสารีบุตร ในฐานะผู้มีปัญญาและความประพฤติดีงาม ชื่อของพระสารีบุตรได้ปรากฏพร้อมกับคำสรรเสริญและคำแสดงความเคารพในประณามบทอรรถกถา ๓ คัมภีร์ คือ ๑) อรรถกถาสัทธัมมัมปโปชติกา (ขุ.มหา) ๒) อรรถกถาสัทธัมมัมปกาสิณี และ ๓) อรรถกถามรุตต-วิลาสิณี

เมื่อพิจารณาจากคำสรรเสริญในพระไตรปิฎกพบว่า คุณลักษณะที่เด่นชัดของพระสารีบุตรคือความเป็นผู้มีปัญญาแสดงธรรมจักรได้เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า และความเป็นผู้มี ความประพฤติดีงามอ่อนน้อมถ่อมตนไม่เย่อหยิ่ง (ดู ๒.๒.๔.๒) นอกจากนี้พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นผู้มีปัญญาเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหมด (อง.เอก. ๒๐/๑๔๖/๓๑) แสดงให้เห็นว่า พระสารีบุตรมีคุณลักษณะเด่นชัดในด้านปัญญา กวีในสมัยอรรถกถาได้นำเอาคุณลักษณะที่เด่นชัดทั้งทางปัญญาและความประพฤติมากล่าวสรรเสริญไว้ในประณามบทต้นคัมภีร์ต่อจากคำสรรเสริญและแสดงความเคารพพระรัตนตรัย ในพระไตรปิฎกปรากฏผู้มีผู้

สรรเสริญพระ สารีบุตรแต่ไม่ปรากฏคำแสดงความเคารพ ต่างจากประณามบทในอรรถกถาที่มี ทั้งคำสรรเสริญและคำแสดงความเคารพ

คำสรรเสริญพระสารีบุตรและคำแสดงความเคารพในประณามบทปรากฏใน อรรถกถา ๒ คัมภีร์ ส่วนข้อความสรรเสริญอย่างเดียวนั้นปรากฏในคัมภีร์มรุตตวิลาสินี คำ สรรเสริญและแสดงความเคารพพระสารีบุตรมีเนื้อความไพเราะและมีเนื้อหาบรรยายถึงคุณ- ลักษณะที่สูงส่ง เช่น ในอรรถกถาสัทธัมมปัปกาสนี พระอุปเสน (๒๕๓๕: ๑-๒) กล่าวว่า

พระสารีบุตร เป็นผู้ที่มีปัญญามากเกือบเสมอด้วยพระศาสดา เป็นผู้ กำเนิดจากพระชินเจ้า เป็นผู้จำแนกธรรมจักรเป็นส่วนแบบแยกส่วนได้ เป็นผู้ กล่าวมทานิทเทศซึ่งถือว่าเป็นสิ่งวิเศษและประเสริฐได้ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระ สารีบุตรองค์นั้น ผู้เป็นบุตรพระชินราช ผู้เป็นพระเถระที่น่ายินดีด้วยเนกคุณอัน มั่นคง ผู้มีชื่อเสียงเลื่องลือเพราะสภาวะแห่งปัญญาอันสูงส่ง ผู้มีความประพฤติ อ่อนโยนอย่างแท้จริง

จากตัวอย่างสังเกตได้ว่า มีเนื้อหาเหมือนกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่แตกต่างกันมีเพียงเนื้อหาส่วนที่แสดงความเคารพเท่านั้นที่กวีได้เพิ่มเข้ามาในงานชิ้นอรรถกถา กรณีคำ สรรเสริญที่ใกล้เคียงกันนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่า กวีได้ศึกษาคุณธรรมและเกียรติคุณของพระสารี- บุตรจากพระไตรปิฎก จากนั้นได้อาศัยข้อมูลคำสรรเสริญจากพระไตรปิฎกเป็นฐานในการแต่งคำ สรรเสริญให้ปรากฏในรูปวรรณกรรม เพราะลักษณะเช่นนี้ของพระสารีบุตรทั้งในพระไตรปิฎกและ ในประณามบทอรรถกถาตรงกัน สิ่งที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือ คำสรรเสริญพระสาวกในพระ ไตรปิฎกได้ส่งอิทธิพลถึงคำสรรเสริญพระสาวกในประณามบทต้นคัมภีร์อรรถกถา

ประเด็นสำคัญที่ควรพิจารณาคือ การสรรเสริญพระสารีบุตรต้นคัมภีร์ส่วนมาก เน้นเรื่องปัญญา และการแต่งคัมภีร์ก็เป็นงานที่ต้องใช้สติปัญญาในการตีความ กล่าวคือการแต่ง คัมภีร์เป็นงานที่ต้องใช้ความสามารถและสติปัญญา ดังนั้น กวีในสมัยอรรถกถาจึงกล่าวถ้อยคำ สรรเสริญพระเถระผู้มีปัญญามากในสมัยพุทธกาลโดยมุ่งหวังที่จะอาศัยอำนาจแห่งปัญญาของคุณของ พระสารีบุตรมาเป็นพลังในการแต่งคัมภีร์ เพราะงานแต่งคัมภีร์เป็นงานที่ต้องใช้ปัญญาในการตี ความและอธิบายคำสอนสำคัญทางศาสนา การสรรเสริญคุณของพระเถระที่มีคุณลักษณะเฉพาะ ในด้านปัญญาจึงมีความจำเป็นในการแต่งคัมภีร์ที่เป็นกรรมะอย่างหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวใกล้เคียง กับการสรรเสริญเทพเจ้าในชัยภูมิที่ชาวอินเดียโบราณสรรเสริญเทพเจ้าในพิธีกรรมเฉพาะอย่าง เช่น เมื่อชาวอารยันต้องการสู้รบให้ได้ชัยชนะกับชนพื้นเมืองและสู้รบกับภัยธรรมชาติที่มีความ แข็งแกร่ง เป็นต้น ก็สวดสรรเสริญพระอินทร์ที่เชื่อกันว่าเป็นเทพเจ้านครบาลในฐานะเทพที่มีความ สามารถปราบวฤตตราสูรได้ เมื่อต้องการแสงสว่างและกลัวต่อความมืดก็สรรเสริญเทพเจ้าแห่งแสง สว่างมีสุรยเทพ เป็นต้น

นอกจากในประณามบทอรรถกถาจะปรากฏคำสรรเสริญและแสดงความเคารพ พระสาวกแล้ว ในคัมภีร์ชั้นฎีกาก็พบเนื้อความสรรเสริญและแสดงความเคารพพระสาวกด้วยเช่นกัน คัมภีร์ที่พบเนื้อความดังกล่าวมีทั้งหมด ๒ คัมภีร์ คือ ๑) สารีตทีปนี วินยฎีกา และ ๒) อังคุดตฎีกา โดยมีเนื้อหาเหมือนกันทั้งสองคัมภีร์ แต่เป็นคนละองค์กับในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา กล่าวคือในประณามบทอรรถกถาสรรเสริญและแสดงความเคารพพระสารีบุตร ในคัมภีร์ชั้นฎีกา สรรเสริญและแสดงความเคารพพระมหากัสสปเถระว่า เป็นผู้นำแห่งพระสงฆ์ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น ในฎีกาสารีตทีปนี พระภมน์ตสารีบุตรเถระ (๒๕๓๘: ๑) กล่าวว่า

ข้าพเจ้าขอไหว้พระมหากัสสปเถระ ผู้นำแห่งหมู่พระสงฆ์ ผู้กระทำให้
พระศาสนาตั้งขึ้นในเกาะตัมพปณทิวปี ผู้เป็นบิดาผู้แห่งหมู่พระสงฆ์ในพระ
ศาสนา ผู้แก้ลวงล้าในพระวินัย ดุจวงกลมแห่งพระจันทร์ที่ปรากฏในท้องฟ้า
ข้าพเจ้าอาศัยพระเถระรูปใด จึงถึงความเจริญในพระศาสนา ข้าพเจ้าขอนอบ
น้อมท่านรูปนั้น

เนื้อความในประณามบทคัมภีร์ชั้นฎีกาเป็นคำสรรเสริญและแสดงความเคารพ พระเถระสมัยพุทธกาลเช่นกัน แต่เป็นคนละองค์กับคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและอาจสันนิษฐานได้ว่า กวีประสงค์จะกล่าวถึงพระมหากัสสปเถระซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการต่อพระศาสนา คือ เป็นผู้ชักชวน พระสงฆ์ร้อยกรองพระธรรมวินัยในคราวสังคายนาครั้งแรก กล่าวคือพระมหากัสสปะเป็นผู้ริเริ่ม และชักชวนพระสงฆ์ร้อยกรองพระธรรมวินัยครั้งแรก สาเหตุเนื่องมาจากพระสุภัททะผู้กล่าววาจา จ้วงจาบพระพุทธเจ้าต่อหน้าพระเถระมากมายในวันที่เจ็ดนับจากวันที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน (พระพุทโธมสะ, ๒๕๓๘: ๕) ดังนั้น พระฎีกาจารย์น่าจะมองว่า พระมหากัสสปะคือผู้ที่มีอุปการะ ต่อพระศาสนาในฐานะผู้ริเริ่มสังคายนาพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ครั้งแรก เมื่อจะแต่งคัมภีร์ จึงมองว่า เป็นงานที่ต้องร้อยกรองพระธรรมคำสอนจึงต้องแสดงความเคารพพระเถระผู้ได้ชื่อว่า เป็นหัวหน้าในการนำพาคณะสงฆ์สังคายนาครั้งแรก

จากความข้างต้นน่าจะกล่าวได้ว่า คติการสรรเสริญพระสาวกในประณามบท อรรถกถาได้รับอิทธิพลจากคำสรรเสริญในพระไตรปิฎก สิ่งที่กวีเพิ่มเข้ามาในบทที่แต่งใหม่คือคำ แสดงความเคารพ ส่วนในคัมภีร์ฎีกาก็มีข้อความสรรเสริญพระสาวกเช่นกันแต่เป็นพระสาวก คนละองค์กัน ทั้งนี้จุดมุ่งหมายในการสรรเสริญก็ต่างกัน และเมื่อพิจารณาจะเห็นว่า คำสรรเสริญ พระสาวกคือพระสารีบุตรในฐานะผู้มีปัญญาที่มีความใกล้เคียงกับคำสรรเสริญลักษณะเฉพาะ ของเทพเจ้าในรัชชูปถิธิสมัยพระเวทที่ต้องการอาศัยอำนาจหรือคุณพิเศษเฉพาะของเทพเจ้ามา ประกอบในรัชชูปถิธิ และกวีในชั้นอรรถกถาน่าจะสรรเสริญพระสารีบุตรเพราะต้องการอิงอาศัย พลังแห่งปัญญามาใช้ในการแต่งคัมภีร์ ทั้งนี้ยังพบอีกว่า ในประณามบทยังมีข้อความกล่าวถึง คัมภีร์อื่นที่กวีได้นำมาเป็นข้อมูลในการแต่งคัมภีร์ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

๓.๓.๖ อ้างอิงคัมภีร์ข้อมูลที่ใช้แต่ง

นอกจากเนื้อหาในประณามบทจะอยู่ในฐานะค่านำแล้ว ยังพบว่ายังมีเนื้อหาที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งได้แก่ ส่วนที่เป็นข้อความอ้างอิงข้อมูลที่กวีนำมาใช้ในการแต่งคัมภีร์ เนื้อหาในส่วนนี้เป็นส่วนที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ของกวีในการกล่าวถึงข้อมูลอื่น หรือความคิดของพระเถระสำนักอื่นที่นอกเหนือไปจากเนื้อหาที่ตนแต่งขึ้นใหม่ กล่าวคือกวีได้กล่าวถึงคัมภีร์หลักบางคัมภีร์หรือข้อคิดเห็นอื่นที่มีอยู่ก่อนหน้า เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นข้อยืนยันได้ว่าอรรถกถาเดิมมีอยู่กวีสมัยอรรถกถาอาศัยโครงจากอรรถกถาเดิมมาใช้ในการแต่ง ประเด็นก็คือกวีได้นำข้อมูลหรือความคิดของคนอื่นมากล่าวไว้ในงานของตนและได้ระบุว่าเป็นงานของผู้อื่น กวีเองได้กล่าวไว้ว่าจะอธิบายความโดยแยกความเห็นของตนออกจากความเห็นของผู้อื่นที่นำมาอ้าง ดังนั้น เนื้อหาในส่วนนี้จะกล่าวถึงกรณีที่กวีนำข้อมูลอื่นมาใช้ในการแต่งคัมภีร์ชั้นอรรถกถา (ในภูกาไม่พบเนื้อหาในส่วนนี้) เนื้อหาส่วนดังกล่าวปรากฏชัดว่า กวีได้แต่งอรรถกถาโดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์อื่นใดมาสนับสนุน กวีไม่แทรกความเห็นของตนไปในความเห็นของผู้อื่น ทั้งยังเคารพต้นฉบับและไม่บิดเบือนข้อมูลเดิม

ปรีชา ช่างขวัญยืน (๒๕๔๘: ๑๐๐) กล่าวว่า “การคัดลอกงานของผู้อื่นนั้นทำได้ แต่ต้องเป็นการนำมาเพื่ออธิบายสนับสนุน หรือเป็นข้อมูลของงานของตน มิใช่ลอกเอามาเป็นเนื้อหาของตน [...] ผลงานของผู้อื่นก็คือทรัพย์ของเขา การอ้างผลงานโดยไม่อ้างอิงเท่ากับเป็นการลักทรัพย์” จากความเห็นส่วนนี้เห็นได้ชัดว่าการคัดลอกงานของผู้อื่นมาจะต้องอ้างทุกครั้งไป ประณามบทอรรถกถาปรากฏเนื้อหาอ้างอิงรวม ๑๑ คัมภีร์ ลักษณะดังกล่าวถือได้ว่ากวีได้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงคุณธรรมของกวี เช่น ตัวอย่างต่อไปนี้

ก. คัมภีร์สมันตปาสาทิกา พระพุทธโฆสะ (๒๕๓๕: ๓) กล่าวไว้ว่า

เมื่อจะเริ่มอธิบายอรรถกถานั้น ข้าพเจ้าจักยึดมหาอรรถกถาเป็นโครงของการอธิบายนั้น ไม่ละข้อความที่เหมาะสมแม้จากการวินิจฉัย ซึ่งท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาปัจจรีและอรรถกถาที่ปรากฏชัดชื่อกรุนที เป็นต้น

ข. อรรถกถาปรมัตตทีปนี (ช.อุ.) พระธรรมปาละ (๒๕๓๕: ๒) กล่าวว่า

ข้าพเจ้าจะยึดเอาสัตตสุตสนันนั้น หยั่งลึกถึงนิกาย ๕ อาศัณนัยอรรถกถาเดิมอันบริสุทธิ์หมดจด ไม่ให้ปะปนกัน ยึดตามข้อวินิจฉัย (และ) ลัทธิของพระมหาเถระผู้อยู่ในมหาวิทยาลัย

ค. อรรถกถาสัทธัมมปกาสินี (ช.ปฎ.) พระมหานาม (๒๕๓๕: ๒-๓) กล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้าจะพรรณาน้ำใจความที่ไม่ซ้ำกันไปตามลำดับ ไม่ก้าวล่วงสูตร และความที่ลงตัว (ยุดติ) แห่งปฏิสัมพันธ์มารรคปรณนั้น อันนำมาซึ่งประเภท แห่งญาณอันพระโยคาวจรทั้งหลายเป็นอันมากเสพแล้วไม่ให้เหลือไว้ อีกอย่างหนึ่งจะไม่ก้าวล่วงลัทธิของตนและจะไม่ก้าวก่ายลัทธิของผู้อื่น แต่จะรวบรวมเอา อุปเทศและนัยของอรรถกถาที่มีในครั้งก่อนมาแสดงตามสมควร

เมื่อพิจารณาเนื้อหาดังตัวอย่างจะทราบชัดว่า กวีได้วางกรอบในการแต่งคัมภีร์ไว้ อย่างเป็นลำดับมีขั้นตอน นั่นคือการอ้างอิงข้อมูลอื่นที่ใช้แต่งและไม่ก้าวล่วงความเห็นของผู้อื่น กรณีเช่นนี้ได้แสดงให้เห็นว่า กวีได้แสดงออกถึงความซื่อสัตย์และเคารพคัมภีร์ต้นฉบับอันเป็นผลงานที่มีอยู่ก่อน อีกทั้งความดั่งกล่าวข้างบ่งชี้ว่า อรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ แต่กวีไม่ได้ แต่งเองทั้งหมดเพราะเนื้อหาความในประณามบทบอกชัดว่า ว่ากวีได้นำข้อมูลอื่นมาประกอบในแต่ง คัมภีร์และข้อมูลเช่นนั้นมียู่แล้วในอรรถกถาเดิม

๓.๔ เนื้อหาของนิคมกถา

นิคมกถาคืองานประพันธ์ที่ปรากฏในตอนท้ายคัมภีร์ชั้นอรรถกถาเกือบทุกคัมภีร์ (เว้น อรรถกถาชาดกคัมภีร์เดียว) และฎีกาหลายคัมภีร์ งานดังกล่าวนี้มีลักษณะเหมือนบทสรุปรุ นอก จากนี้ยังสัมพันธ์กับประณามบทและเนื้อหาคัมภีร์ที่กวีได้แต่งเสร็จสมบูรณ์ งานประพันธ์นี้ยังบอก ถึงผู้เชิญให้แต่งคัมภีร์ คัมภีร์ที่ใช้เป็นข้อมูลในการแต่ง การตั้งความปรารณาส่วนตนและการตั้ง สัตยาธิษฐานให้เกิดผลดีสวัสดิมงคลต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการอ้างอิงอานิสงส์การแต่งคัมภีร์ ดัง นั้น การศึกษาเนื้อหาในส่วนดังกล่าวทั้งหมดโดยละเอียดน่าจะช่วยให้เข้าใจจุดประสงค์ในการแต่ง คัมภีร์และความสำคัญของนิคมกถาได้ ทั้งนี้ยังอาจทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์กับประณามบท และเนื้อหาในคัมภีร์ด้วย เมื่อพิจารณาเนื้อหาทั้งหมดในนิคมกถาพบว่ามียุเนื้อหาสำคัญซึ่งเป็น ประเด็นที่ควรพิจารณาในรูปตาราง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๘ ตารางแสดงเนื้อหาที่สำคัญนิคมกถาคัมภีร์อรรถกถา

ชื่อคัมภีร์	สรุปผลการ แต่งคัมภีร์	กล่าวถึงผู้เชิญ ให้แต่งคัมภีร์	อ้างอิงคัมภีร์ที่ เป็นข้อมูลใน การแต่ง	ตั้ง ความ ปรารณา ส่วนตน	ตั้ง ความ ปรารณา (สัตยาธิษฐาน)
สมันตปาสาทิก อรรถกถาวินัย ปิฎก	✓	✓	✓	-	✓

สุขุมงคลวิลาสินี ที.สี.	✓	✓	✓	-	✓
ปปัญจสุทนี ม.มู.	✓	✓	✓	-	✓
สารัตถ์ปกาสินี ส.ส.	✓	-	✓	-	✓
มโนรตปุรณี อจ.เอก.	✓	✓	✓	-	✓
ปรมัตตโชติกา ช.ช.	✓	-	-	-	✓
ธัมมปัทฏฐกถา ช.ธ.	✓	-	-	-	✓
ปรมัตตทีปนี ช.อุ.	✓	-	-	-	✓
ปรมัตตทีปนี ช.อิตติ.	✓	-	✓	-	✓
ปรมัตตโชติกา ช.สุ.	-	-	-	-	✓
ปรมัตตทีปนี ช.วิ.	✓	-	✓	-	✓
ปรมัตตทีปนี ช.เปต.	✓	-	-	-	✓
ปรมัตตทีปนี ช.เถร.	ใช้นิคมนกถา เดียวกันกับ ช.เถรี.	-	-	-	-
ปรมัตตทีปนี ช.เถรี.	✓	-	✓	-	✓
ชาตกัฏฐกถา ช.ชา.	ไม่ปรากฏ นิคมกถา	-	-	-	-
สัทธัมมปัชชิตกา ช.มหา./ช.จุฬ.	✓	-	-	✓	✓
สัทธัมมปัชชิตกา ช.ปฎิ.	✓	-	✓	-	✓
วิสุทธชนวิลาสินี	-	-	-	✓	✓

ช.อ.					
มธรรตวลาลินี ช.พทุธ.	✓	-	✓	-	✓
ปรมัตตทปนี ช.จรียา.	✓	-	✓	✓	✓
อฏฐลาลินี อภ.ส	✓	✓	✓	-	✓
สัหมทวโนทนี อภ.วิ.	✓	-	✓	-	✓
ปรมัตตทปนีอภ. ธาทุกถา	✓	-	-	-	✓
ปรมัตตทปนีอภ. ปุกคลบัญญัติ	✓	-	✓	-	✓
ปรมัตตทปนีอภ. กถาวัตถุ	✓	-	-	-	✓
ปรมัตตทปนีอภ. ยมก	✓	-	-	-	✓
ปรมัตตทปนีอภ. ปฏฐาน	✓	-	-	-	✓

จากตารางที่ ๘ พบว่า นิคมกถาในคัมภีร์ชั้นอรรถกถามีเนื้อหาที่เรียงลำดับจากที่พบมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด ดังนี้ ก. ตั้งสัตยาธิษฐาน ข. สรุปลผลการแต่งคัมภีร์ ค. อ้างอิงคัมภีร์ที่ใช้เป็นข้อมูลในการแต่ง ง. อ้างถึงผู้เชิญให้แต่ง และ จ. ตั้งความปรารถนาส่วนตน ดังนั้นจึงเห็นได้ชัดว่า กวีในชั้นอรรถกถามองถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นลำดับสุดท้ายและมุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นหลักใหญ่ (ตั้งสัตยาธิษฐาน) นอกจากคัมภีร์ชั้นนี้แล้วคัมภีร์ชั้นฎีกาบางคัมภีร์ยังปรากฏนิคมกถาด้วยเช่นกัน หากแต่ไม่ปรากฏในทุกคัมภีร์เหมือนกับที่ปรากฏในชั้นอรรถกถาดังแสดงในรูปตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๙ ตารางแสดงเนื้อหาสำคัญนิคมกถาคัมภีร์ฎีกา

ชื่อคัมภีร์	เนื้อหาสรุปลผลงาน การแต่ง	อ้างอิงคัมภีร์ที่ แต่งและข้อ มูลที่ใช้แต่ง	ตั้งความ ปรารถนาส่วน ตน	ตั้งความ ปรารถนา (สัตยาธิษฐาน)
วชิรพทุธิฎีกา	ไม่มีนิคมกถา	-	-	-

สารัตถที่ปนี นาม วินยฎีกา	-	-	✓	✓
วิมตวิโนทนีฎีกา	-	-	✓	✓
กั ง ข า วิ ต ร ณี ปุราณ - อภินว ฎีกา	-	-	-	✓
ทีฆนิกายสีลขันธ วัคคฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
ทีฆนิกายมหา วัคคฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
ทีฆนิกายปาถิก วัคคฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
ทีฆนิกาย สีลขันธ วัคคอปินวฎีกา	-	-	-	✓
มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
สคาถวัคค สังยุตตฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
เอกนิปาต อังคุตตรฎีกา	-	-	✓	✓
ธัมมสังคณี มูลฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
ธัมมสังคณี อนุฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
วิภังคมูลฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
วิภังคอนุฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
ปปัญจมูลฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-
ปปัญจอนุฎีกา	ไม่มีนิคมณฑล	-	-	-

จากตารางที่ ๙ พบว่า นิคมณฑลในคัมภีร์ชั้นฎีกาปรากฏจำนวนน้อยเมื่อเทียบอัตราส่วนกับคัมภีร์อรรถกถา อีกทั้งเห็นได้ว่าเนื้อหาของนิคมณฑลในคัมภีร์ชั้นนี้ปรากฏเพียงเนื้อหาส่วนที่แสดงความปรารถนา (ตั้งสัตยาธิษฐาน) และการตั้งความปรารถนาส่วนตน ดังนั้น จึงควรศึกษา

และทำความเข้าใจเนื้อหาของนิคมณฑลคัมภีร์ทั้งสองชั้นควบคู่กันไป หากในคัมภีร์ชั้นฎีกาไม่ปรากฏเนื้อหาในส่วนใดก็จะไม่กล่าวไว้โดยจะกล่าวเฉพาะเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา แต่หากเนื้อหาในส่วนใดปรากฏในคัมภีร์ทั้งสองชั้นก็จะกล่าวถึงทั้งหมด ดังมีประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญต่อไปนี้

๓.๕.๑ นิคมณฑลในฐานะบทสรุปท้ายงาน

นิคมณฑลที่ปรากฏในตอนท้ายของคัมภีร์อรรถกถามีลักษณะเป็นบทสรุปงานที่เด่นชัด แต่นิคมณฑลในฎีกาไม่ปรากฏเนื้อหาในส่วนนี้ ดังนั้น จะกล่าวเฉพาะในอรรถกถาเท่านั้น นิคมณฑลที่กวีได้แต่งไว้ในตอนท้ายคัมภีร์ชั้นอรรถกถานั้น แต่งไว้เพราะลักษณะการเขียนอรรถกถามีลักษณะซับซ้อนมีรายละเอียดมาก จึงมีความจำเป็นที่กวีจะแต่งนิคมณฑลซึ่งเป็นเรื่องที่มีข้อความอ่านเข้าใจง่ายกว่าเนื้อหาหลักและมีความสัมพันธ์กับเรื่องที่กำลังกล่าวมาแล้วในคัมภีร์ (สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, ๒๕๒๖: ๓๒๕) เนื้อหาในส่วนนี้สัมพันธ์กับประณามบทที่กล่าวถึงเค้าเรื่องที่จะแต่ง (ดู ๓.๓.๑) ซึ่งเหมือนกับการเกริ่นนำเรื่อง เนื้อหาในส่วนนี้จึงเป็นการยืนยันและสัมพันธ์ไปถึงคำกล่าวในประณามบทที่กวีได้บอกรายละเอียดย่อคัมภีร์ที่จะแต่งไว้ในตอนต้นคัมภีร์ เมื่อพิจารณาเนื้อหาของนิคมณฑลทั้งหมดที่ปรากฏท้ายคัมภีร์อรรถกถาพบว่า มีเนื้อหาในเชิงสรุปผลงานการแต่งโดยกวีบอกถึงรายละเอียดของคัมภีร์ เช่น จำนวนเรื่อง จำนวนภาณวาร จำนวนคันถะร้อยกรอง ตัวอย่าง เช่น นิคมณฑลอรรถกถาปรมัตถทีปนี (ขุ.เถร.-ขุ.เถรี.) พระธรรมปาละ (๒๕๓๘: ๔๕๗) กล่าวไว้ ดังนี้

อรรถสังวรรณานัน ประภาศอรรถอันยอดเยี่ยมในเถรคาถาและเถรีคาถา ตามความเหมาะสมในที่นั้น ๆ โดยชื่อว่า ปรมัตถทีปนีมีวิจิตรอันไม่สับสน จบลงแล้วโดยบาลีประมาณ ๙๒ ภาณวาร

และในนิคมณฑลอรรถกถาสัทธัมมปัปกาสนี (ขุ.ปฎิ.) พระมหานาม (๒๕๓๘: ๕๔๐) กล่าวไว้ ดังนี้

สำหรับภาณวาร ๕๔ ภาณวารที่ควรรู้แจ้ง ท่านผู้ฉลาดในการคำนวณได้คำนวณไว้ในอรรถกถาสัทธัมมปัปกาสนีนี้ มีภาณวารจำนวน ๑๔,๐๐๐ ภาณวาร และคาถา ๕๐๐ คาถา ท่านคำนวณด้วยการประพันธ์เป็นฉันทแห่งอรรถกถาสัทธัมมปัปกาสนีนี้เป็นอย่างรอบคอบ

จากหลักฐานเห็นชัดว่า นิคมณฑลมีเนื้อหาส่วนหนึ่งอยู่ในฐานะบทสรุปผลงานการแต่งคัมภีร์ของกวี บทสรุปดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อหาที่กวีแต่งทั้งหมดว่า ได้แต่งเนื้อหาใดไว้ในคัมภีร์บ้าง ถ้าหากจะตรวจสอบว่ากวีได้แต่งอธิบายคัมภีร์นั้น ๆ ได้ครบถ้วนหรือไม่ก็อาศัยบทสรุปดังกล่าวตรวจสอบกับพระไตรปิฎกที่คัมภีร์นั้น ๆ อธิบายไว้ ดังนั้น เนื้อหาของนิคมณฑลที่

เป็นบทสรุปท้ายงานจึงมีความสำคัญทั้งมีความสัมพันธ์ไปถึงประณามบทและเนื้อหาทั้งหมด นิคมกถาจึงเป็นบทสรุปท้ายงาน อีกทั้งเมื่อกล่าวสรุปแล้วก็ยิ่งได้กล่าวถึงผู้ที่เชิญให้แต่งคัมภีร์ไว้ในนิคมกถาด้วย ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

๓.๔.๒ กล่าวถึงผู้เชิญให้แต่งคัมภีร์

นอกจากเนื้อหาในส่วนที่เป็นบทสรุปแล้ว นิคมกถายังกล่าวถึงผู้เชิญให้กวีแต่งคัมภีร์ ในส่วนดังกล่าวนี้กวีได้ออกชื่อผู้เชิญให้แต่งอรรถกถา จากหลักฐานปรากฏในนิคมกถาทั้งหมด ๕ คัมภีร์ (ดูตารางที่ ๑๓) ทั้งหมดเป็นผลงานการแต่งของพระพุทธโฆสะ เมื่อพิจารณาจะพบว่า กวีต้องการแสดงให้เห็นว่ากวีไม่ได้แต่งเพื่ออวดภูมิความรู้ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมของกวี เพราะการกล่าวเช่นนี้แสดงว่ากวีไม่ได้แต่งเพื่ออวดตนหรือยกตนข่มผู้อื่น หากแต่แต่งคัมภีร์นั้น ๆ เพราะมีผู้เชิญให้แต่งทั้งผู้ที่เชิญนั้นยังมีแนวคิดเดียวกับกวีคือ มุ่งหวังให้คำสอนของพระพุทธเจ้าดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์มโนรถปुरुณี (ปญจก-เอกาทสก) ซึ่งพระพุทธโฆสะ (๒๕๓๘:๕๘๑) กล่าวไว้ว่า

ด้วยการพรรณนามาจะนี้ ข้าพเจ้าอันท่านไซติปาลเถระผู้มีปัญญาดี ซึ่งเคยอยู่ร่วมกันกับข้าพเจ้าในเมืองกัญจีปุระ เป็นต้น อารธนาแม่ในขณะที่อยู่ในมหาวิทยาลัยกาทวีป ขณะที่พระสังฆธรรมกำลังทรุดโทรมเหมือนกับต้นไม้ที่ถูกพายุกระหน่ำ ทั้งชีวภูมิกุสผู้ถึงฝั่งสาคร คือเรียนจบพระไตรปิฎกผู้มีปัญญาอารธนาแล้ว บรรณาความยั่งยืนแห่งพระศาสนา จึงเริ่มแต่งคัมภีร์ใดแห่งอังคุตตรนิกาย

เนื้อหาในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่ากวีมิได้แต่งคัมภีร์โดยปราศจากสาเหตุหรือยกตนข่มผู้อื่น เพราะตามประวัติพระพุทธโฆสะถือเป็นพระกวีในยุคอรรถกถาที่มีชื่อเสียงที่สุด (Malalasekera, 1997: 306, Vol.II) ถึงกระนั้นพระพุทธโฆสะเองก็กล่าวไว้ในนิคมกถาว่า ได้แต่งคัมภีร์ตามคำนิมนต์ของผู้อื่นอีกทั้งเจตนาที่บังชดว่าเพื่อความมั่นคงแห่งพระสังฆธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้เนื้อหาในนิคมกถาในส่วนนี้จึงแสดงว่า กวีได้แต่งคัมภีร์ขึ้นตามคำนิมนต์ของพระภิกษุด้วยกันด้วย และเพราะเห็นว่าพระธรรมคำสอนจะทำให้พระศาสนายั่งยืนด้วย

นอกจากนิคมกถาจะปรากฏแนวคิดของกวีดังกล่าวแล้ว เนื้อหาที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งคือส่วนที่เป็นข้อความแสดงความปรารถนาของกวี เนื้อหาในส่วนนี้น่าจะทำให้ทราบได้ว่า กวีเห็นว่าการแต่งคัมภีร์เป็นบุญกุศลที่สามารถให้ผลได้จึงทำให้กวีร้องขอความดีงามบางอย่างเพื่อตนเอง ดังจะอธิบายถึงต่อไปนี้

๓.๕.๓ ตั้งความปรารถนาส่วนตน

ในนิคมกถานอกจากจะพบว่ากวีได้แต่งเนื้อหาบอกถึงผู้เชิญให้แต่งคัมภีร์แล้วยังพบว่า นิคมกถายังปรากฏข้อความที่กวีได้กล่าวไว้เป็นการแสดงความปรารถนาส่วนตนไว้ ดังปรากฏในท้ายคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา (ดูตารางที่ ๑๓-๑๔) ความปรารถนาดังกล่าวทำให้ทราบถึงแนวคิดของกวีที่ปรากฏตอนท้ายงานประพันธ์ หรือเจตจำนงที่กวีต้องการให้เกิดผลบางอย่างขึ้นแก่ตน อีกทั้งยังเกี่ยวเนื่องไปถึงการตั้งสัตยาธิษฐานด้วย (ดังจะแสดงในลำดับถัดไป) ความปรารถนาของกวีที่กล่าวไว้ในนิคมกถา เช่น ในอรรถกถาสัทธัมมัมปิโชติกา (ขุ.นิ.) พระอุปเสนะ (๒๕๓๘: ๔๘๒) ปรารถนาที่จะไม่คบหาคนโง่และต้องการทรงพระไตรปิฎกในสำนักพระพุทธเจ้า ในอนาคตความมีดังนี้

ด้วยผลบุญที่เกิดจากการรจนาคัมภีร์ ขออย่าให้ข้าพเจ้าต้องไปคบหาคนโง่เลย ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในสำนักของพระเมตไตรย์พระองค์นั้นด้วยเถิด

เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในส่วนนี้เห็นได้ว่ากวีมองเรื่องการรู้จักและเป็นเพื่อนกับคนที่ไม่ฉลาดเป็นเรื่องที่ไม่พึงประสงค์ ที่สำคัญที่สุดกวีมองว่าการจดจำพระไตรปิฎกและเรื่องพระพุทธเจ้าที่จะอุบัติขึ้นมาเป็นเรื่องสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่ากวีได้มุ่งหวังที่จะบรรลุนิพพานโดยอาศัยานิสงส์ของการแต่งคัมภีร์ด้วย ดังปรากฏในอรรถกถาวิสุทธิชนวิลาสิณี (ขุ.อ.) ที่พระพุทธโฆสะ (๒๕๓๘: ๕๐๑) ปรารถนาให้เวรและบาปของตนพินาศไปและปรารถนาพระนิพพาน ดังความปรากฏว่า

ขอเวรและบาป ๕ ประการของข้าพเจ้าจงพินาศไปเปรียบดังฝนและลมกำจัดอากาศร้อนให้สิ้นไปฉะนั้น ขอให้ข้าพเจ้าจงกำจัดความเร่าร้อนลงได้ ขอให้ข้าพเจ้าจงดำเนินไปถึงพระนิพพานได้ด้วยหนทางอันประเสริฐคือมรรคทั้ง ๘ ประการ ขอให้ข้าพเจ้าจงย้ายที่ภพทั้งปวงและบาปกรรมมีราคะและโทสะ เป็นต้นได้ (และ) ตัดสังสารวัฏและเข้าถึงสรวรรค์และโมกษะได้ด้วยเถิด

จากตัวอย่างทำให้ทราบว่า กวีแต่งคัมภีร์อันถือว่าเป็นงานบุญหรือกรรมดีงามสำเร็จ เมื่อเหตุดีแล้วกวีมองว่าผลจะต้องดีกวีจึงได้ร้องขอผลแห่งเหตุที่เป็นกรรมดีงามหรือพรเพราะอาศัยกรรมดีเช่นนี้กวีจึงแสดงความปรารถนาแรงกล้าที่จะไปให้ถึงนิพพานด้วยการปฏิบัติชอบตามมรรค ๘ นอกจากนี้ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาแล้วข้อความเช่นนี้ยังปรากฏในนิคมกถาในคัมภีร์ชั้นฎีกาด้วย เช่น ในอังคุตตรฎีกา พระภทันตสารีบุตรเถระ (๒๕๓๗: ๔๑๖) ปรารถนาสรวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ขอให้ตนบรรลุเป็นพระโสดาบันและพบพระเมตไตรย์พุทธเจ้า ความว่าดังนี้

ด้วยการกระทำบุญนี้ (การแต่งคัมภีร์) ที่ข้าพเจ้าได้ทำสำเร็จแล้ว และบุญอื่นที่ได้จัดจ่อแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าได้รับแจ้งในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ยินดีในศีล ความประพฤติและคุณธรรม ขอให้ข้าพเจ้าได้บรรลุโสดาปัตติผลไม่ขัดข้องในเบญจกามคุณ ในอภิปาสุดท้ายขอให้ข้าพเจ้าได้พบพระเมตไตรย์ผู้จอมมุนี ผู้ที่เป็นเลิศในโลก ผู้เป็นที่พึ่งอาศัยของโลก ผู้ยินดีในประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ขอให้ข้าพเจ้าได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้วได้บรรลุผลอันเลิศ

ข้อความแสดงความปรารถนาเพื่อตนในนิคมนภามีความใกล้เคียงกับอาคิสหทัยชัญญะพินิในสมัยพระเวท การวิงวอนขอพรในชัญญะพินิถือว่าเป็นอาคิส (1989: 99) คำกล่าวเช่นนี้ (คำขอพร) เรียกว่า *อาคิรวาทะ* กล่าวคือการเปล่งสูตระที่มีเจตจำนงจะทำให้คำขอพรสำเร็จหรือสมบูรณ์ (Gonda, 1989: 132) สูตระต่าง ๆ เช่นนี้ในชัญญะพินิถือเป็นวิธีการสร้างความเป็นจริง (ผ่านคำพูด) ให้เกิดเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อให้เทพเจ้าที่มองไม่เห็นและสัมผัสไม่ได้ปรากฏและให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุน (Gonda, 1989: 130)

อาจกล่าวได้ว่าอาคิสคือคำพูดแสดงความปรารถนาในเชิงขอพรและอำนาจพรเมื่อเป็นดังนี้จะเห็นว่าในนิคมนภาศั้นอรรณภคาและฎีกากวีได้กล่าวถ้อยคำแสดงความปรารถนาไว้เช่นเดียวกับพราหมณ์ในชัญญะพินิที่ได้วิงวอนอาคิส นอกจากนี้ในนิคมนภายังพบว่ามีคำร้องขออำนาจพรเพื่อผู้อื่นโดยอ้างถึงเอาบุญกุศลที่เกิดจากการแต่งคัมภีร์ซึ่งสำเร็จแล้ว ลักษณะถ้อยคำเป็นดังกล่าวเป็นการตั้งสัตยาธิษฐาน ดังจะอธิบายดังต่อไปนี้

๓.๔.๔ การตั้งสัตยาธิษฐาน

การตั้งสัตยาธิษฐาน^๔ ในที่นี้คือ การกล่าวคำพูดแสดงเจตจำนงให้บังเกิดสิ่งที่เป็นมงคลหรือแสดงความปรารถนาฝ่ายดีแก่ผู้อื่น โดยอาศัยกรรมดีเป็นรากฐาน (ดู ๒.๑.๑.๓ ประกอบ) ลักษณะถ้อยคำเช่นนี้ได้ปรากฏทั่วไปในพระไตรปิฎก (เรื่องเกี่ยวกับพระปริตรทั้งหมด) แต่มีได้มีอยู่ในตอนจบคัมภีร์ พอมาถึงสมัยแต่งคัมภีร์ถ้อยคำขอพรดังกล่าวได้ปรากฏในนิคมนภคาของอรรณภคาทุกคัมภีร์และฎีกาบางคัมภีร์อย่างเป็นระบบ (ดูตารางที่ ๑๓-๑๔) ซึ่งได้กล่าวถึงกุศลกรรมที่กวีได้ทำสำเร็จนั้นคือการแต่งคัมภีร์ กวีได้กล่าวกรรมะนี้ว่าเป็นบุญและอ้างเอาบุญนี้เป็นฐานอำนาจพรให้เกิดสวัสดิมงคลขึ้น เช่น ในนิคมนภคาของอรรณภคามธูร์ตถวิลาสินี (ขุ.พ.) พระพุทธทตตะ (๒๕๓๘: ๕๔๗) กล่าวอ้างถึงบุญจากการรจนาคัมภีร์และขอให้โลกประสบสุขและให้โรคพินาศ เป็นต้น ดังความว่า

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๖: ๔๘๑) เรียกว่า “สังกิริยา” และอธิบายว่า คือ การทำสังจะ โดยยกเอาพลังสังจะหรือความจริง คุณธรรมที่ตนได้บำเพ็ญมาหรือมีอยู่จริงมาอ้างเป็นพลังอำนาจจัดปิดเป่าภัยอันตราย ...วิธีการนี้ไม่กระทบกระเทือนต่อความเพียรพยายาม

อรรถกถาพุทธวงศ์นี้สำเร็จแล้วโดยปราศจากความขัดข้องฉันทใด... ด้วย
 อานุภาพของบุญที่ข้าพเจ้าผู้ได้รับนาอรรถกถาพุทธวงศ์ปรารภมาแล้วนั้น ขอโลก
 จงพบประโยชน์อันดีที่สงบยั่งยืนทุกเวลา ขอโรคทั้งหมดในมนุษย์จงพินาศไป
 แม้ฝนก็ของตกต้องตามฤดูกาล แม้สัตว์นรกก็จงมีสุขอย่างดีตลอดไป ขอ
 เหล่าปีศาจทั้งหลายจงปราศจากความหิวกระหาย ขอเทวดาและนางฟ้า
 เป็นต้น จงเสวยสุขในเทวโลกเป็นเวลานาน ขอพระธรรมของพระจอมมุนีจง
 สถิตยในโลกตลอดไป ขอผู้มีหน้าที่คุ้มครองโลกจงปกครองแผ่นดินให้เป็นสุข
 เถิด

ในนิคมกถาแห่งอรรถกถาสัมโมหวิโนทนี พระพุทธโฆสะ (๒๕๓๘: ๘๔๐-๑)
 กล่าวอ้างถึงบุญคือการแต่งคัมภีร์และขอเกิดสิ่งที่เป็นมงคลต่าง ๆ ความดังนี้

บุญใดที่ข้าพเจ้าผู้ได้รับนาปรกณนี้ให้สำเร็จลงแล้ว ก็เพื่อให้พระสังฆกรรม
 ความตั้ง ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่สำเร็จจากการแต่งคัมภีร์นั้น ขอสัตว์โลกพร้อม
 ทั้งเทวโลกจงได้รับบุญนั้นด้วย ขอพระสังฆกรรมจงตั้งอยู่ได้ตลอดกาลนาน ขอ
 สัตว์โลกผู้ยินดียิ่งในพระธรรมจงเจริญทุกเมื่อ และขอให้ชาวชนบททั้งหลาย
 จงถึงพร้อมด้วยความสุขมีความเกษมสำราญหาอาหารได้ง่าย เป็นต้น ตลอด
 กาลทุกเมื่อ [...] พระนามว่า “พุทธโธ” ของพระโลกเชษฐมหาภิเจ้าผู้มีจิตบริสุทธิ์
 ผู้คงที่ ยังก่ออยู่ในโลกตราบไต่ ขอให้ปรกณที่แสดงนัยแห่งปัญญาอันหมดจดนี้
 จงตั้งอยู่ในโลกเพื่อกุลบุตรทั้งหลาย ผู้แสดงทศธรรมเครื่องสลัดตนออกจากโลก
 ตราบนั้น ขุนเขายังตั้งอยู่ตราบไต่ พระจันทร์ยังส่องแสงสว่างอยู่เพียงใด ขอพระ
 สังฆกรรมของพระโคตมผู้มีพระยศยิ่งใหญ่จงดำรงอยู่เพียงนั้น

ในส่วนของคัมภีร์ชั้นฎีกาแม้ว่าจะไม่ปรากฏนิคมกถาในส่วนนี้มากเหมือนกับที่
 ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา กลับพบว่าเนื้อความที่ปรากฏคล้ายคลึงกัน เช่น ในคัมภีร์กัณฑ์
 วิตรณोधินวิฎีกา พระพุทธนาคเถระ (๒๕๓๘: ๕๑๖) กล่าวว่า

ข้าพเจ้าผู้มุ่งหวังประโยชน์อย่างสูงสุด ได้รับนาคัมภีร์กัณฑ์วิตรณोधินวิ-
 ฎีกาอันใดไว้ซึ่งมีสาระมาก รวมทั้งได้วินิจฉัยไว้ดีแล้ว เป็นกิจที่ดีงาม เป็นบุญที่
 ข้าพเจ้าได้สั่งสมไว้ ด้วยบุญนั้นและด้วยบุญมากมายที่ข้าพเจ้าได้สั่งสมมีทานศีล
 เป็นต้น ขอให้สัตว์ทั้งหลายจงอย่าได้ขัดข้องทางกายและใจ เป็นผู้มีความสุข
 ปราศจากเวร ขอให้สัตว์ทั้งหมดจงได้พบสววรรค์และสิ่งที่เป็นมงคล ธรรมดา
 ว่าการรจนารรณอันเร้นลับได้สำเร็จแล้วโดยไม่มีอันตรายในระหว่างฉันทใด ขอ
 ใหม้โนรณที่ประกอบด้วยธรรมของชนทั้งหลายจงสมปรารถนาตลอดไป ขอ
 ให้ฝนตกตามฤดูกาล ขอท่านผู้ยิ่งใหญ่จงปกป้องมหาชนโดยธรรม ขอให้

**สัตว์ทั้งหลายผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยจึงยินดีในบุญกุศลมีทานเป็นต้นด้วย
เถิด**

ในนิคมกถาแห่งคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา พระภทนต์สารีบุตรเถระ
(๒๕๓๗: ๕๖๑) กล่าวว่า

**ด้วยบุญกรรมนี้ [...] ขอพระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายจงรักษาปวงประชานี้
ด้วยธรรมะ ขอให้สัตว์ผู้จัดจ่อในบุญกรรมทั้งหลายจงยังพระศาสนาของพระชินะ
ให้โชติช่วง ขอให้สัตว์ทั้งปวงจงปราศจากอุปัทวะในกาลทุกเมื่อ ขอให้สัตว์ทั้ง
หลายจงมีความดำริชอบ และขอให้บรรลุดังมฤตบพด้วยเถิด**

จากตัวอย่างเห็นได้ว่า ถ้อยคำเช่นนี้ทั้งที่พบในคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาอ้างอิงถึง
บุญที่เกิดจากการแต่งคัมภีร์เป็นฐานและเมื่อพิจารณาลักษณะถ้อยคำพบว่าเป็นคำแสดงความ
ปรารถนาให้ผู้อื่นความปลอดภัยจากโรค เป็นต้น คือ การขอพรและเป็นถ้อยคำคล้ายคลึงกับอาศิร
ท่ายพิธิ อีกทั้งยังสามารถสืบย้อนกระบวนการการใช้ถ้อยคำในลักษณะที่คล้ายกันนี้ได้ทั้งในอาศิร
ไนยชัยพิธิสมัยพระเวทและสัจจาจา (พระปริตร) ในพระไตรปิฎก และอาศิรที่พราหมณ์ได้
ประพันธ์ขึ้นเพื่อร้องขอพรป้องกันความเสียหาย (ภยันตราย) (1989: 54) มันทระหรือสูตรเหล่านี้
นี้เป็นถ้อยคำ (วิธีทางคำพูด) ที่สมควรที่สุดในการสร้างความจริงให้สำเร็จเป็นรูปธรรมและ
ปรากฏขึ้นจริง (1989: 130) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าอาศิรท่ายพิธิมีไว้เพื่อป้องกันหายนะบางอย่าง
นิคมกถาท้ายคัมภีร์ก็น่าจะมีเพื่อป้องกันหายนะบางอย่างเช่นกัน

การสวดอาศิรให้เป็นจริงขึ้นมาและการทำให้ความปรารถนาสมบูรณ์ รวมถึงการ
บรรลุดุตุประสงค์ต่าง ๆ ความสนใจอยู่ที่ต้องทำให้เป็นจริงเพื่อบรรลุดุตุประสงค์ตามเจตจำนง
ที่ตั้งไว้ สำคัญที่เดียวจะต้องมีคำพูดที่ถูกต้องและเป็นจริง (สัตยะ) (1989: 133-134) เห็นได้
ว่าแม้ในชัยพิธิเองก็ให้ความสำคัญกับคำสัตย์ คือ คำพูดที่อ้างถึงบางสิ่งที่เป็นจริง ลักษณะเช่นนี้
ใกล้เคียงกับคำแสดงความปรารถนาที่พระรจนจารยได้อ้างเอาบุญกุศลที่เกิดจากการแต่งคัมภีร์ ทั้ง
นี้การกระทำดังกล่าวเกิดขึ้นและเป็นจริง เป็นคำพูดที่ถูกต้องกวีจึงได้อ้างถึงและร้องขออันสืบ
จากการแต่งคัมภีร์ให้เกิดสวัสดิมงคลต่าง ๆ การตั้งสัตยาธิษฐานในนิคมกถาจึงต้องอาศัยวาจา
สัตย์จึงจะทำให้เกิดผลที่เป็นจริงได้ กล่าวคือ เรื่องจริงนำมากล่าวตามจริง สิ่งที่ขอจึงเป็นจริง และ
สิ่งที่ขอเป็นจริงขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยการแสดงหรือกล่าวเรื่องจริง

นอกจากเนื้อหาในนิคมกถาในส่วนดังกล่าวจะใกล้เคียงกับอาศิรท่ายชัยพิธิ
แล้วยังมีความคล้ายคลึงกับคำขอพรในบทกรทวากยะท่ายการแสดงละครสันสกฤตอีกด้วย ตัว
อย่าง เช่น บทกรทวากยะที่ปรากฏในตอนท่ายบทละครสันสกฤตเรื่องอภิชฌยานศกุนตลา ของกา-
ลิทาส ปรากฏคำขอพรจากพระอินทร์และร้องขอให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ผู้อื่น ดังปรากฏความว่า

ข้าแต่องค์อินทร์ขอท่านจงส่งฝนทำใหญ่ให้ตกลงมา เพื่อ (ผลประโยชน์ ของ) ประชาชนของท่าน และขอท่านจงทำให้เขาพึงพอใจด้วยชัยชนะพิริยหลายครั้ง ดังนั้นขอท่านจงอำนวยพรให้คนมีอายุยืนนานเกินร้อยปีในยุคสมัย (นี้) ด้วยความช่วยเหลือ (จากท่าน) ผู้เป็นมิตรที่มอบของขวัญตอบแทนให้ซึ่งควรค่าแก่ การสรรเสริญเพื่อประโยชน์มากมายที่ประสิทธิ์ประสาทแก่โลกทั้งสอง

(Devadhar and Suru, 2002: 246)

ขอพระราชาทุ่มเทเพื่อให้ปวงประชาของพระองค์ได้รับความสุข ขอให้ คำพูดของท่านผู้สูงส่งในองค์ความรู้ในคัมภีร์พระเวทของพวกเขาจงได้รับการยกย่องสรรเสริญ ขององค์พระคิเวเทพเจ้าผู้สยัมภู ผู้ที่มีพลังเจิดจ้าจงปรากฏใน สรรพสิ่ง ขอพระองค์จงทำให้ข้าเข้าถึงโมกษะด้วยเถิด (2002: 246)

หากพิจารณาบทรวากยะว่าเป็นบทขอพรและอำนวยพร นิคมนถาก็เป็นบทขอพรและอำนวยพรได้เช่นกัน เพราะมีเนื้อหาแสดงความปรารถนาหวังจะให้ผู้อื่นมีความสุข และหากมองว่าบทรวากยะทำให้บทละครมีเสน่ห์ในฐานะบทปิดท้ายและปรารณาส่งดีงามแก่ผู้อื่น นิคมนถาก็น่าจะทำให้คัมภีร์มีเสน่ห์เช่นกันเพราะเป็นคำพูดปิดท้ายเหมือนกัน อีกทั้งแสดงให้เห็นเจตจำนงที่จะมอบสิ่งดีงามและสิ่งที่เป็นมงคลแก่ผู้อื่นเช่นเดียวกัน ดังนั้น จึงน่าจะกล่าวได้ว่า นิคมนถาเป็นอาคิสแบบพุทธที่เน้นการส่งความปรารถนาดีให้แก่ผู้อื่นและเป็นบทอำนวยพรเช่นเดียวกับบทรวากยะท้ายการแสดงละครสันสกฤต นอกจากนี้แล้วนิคมนถายังบอกถึงเนื้อหาที่เป็นส่วนที่แสดงให้เห็นว่า กวีได้นำข้อมูลจากที่ใดมาใช้ในการแต่ง เนื้อหาในส่วนนี้ถือเป็นส่วนสำคัญและมีลักษณะคล้ายบรรณานุกรมของงานวิชาการในปัจจุบันที่ปรากฏในตอนท้าย

๓.๔.๕ อ้างอิงข้อมูลเหมือนบรรณานุกรม

เนื้อหาของนิคมนถาที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ ส่วนที่กวีได้กล่าวอ้างถึงคัมภีร์ อรรถกถาเดิมหรือคำกล่าวของพระภิกษุชาวสิงหลที่นำมาเป็นข้อมูลในการแต่งคัมภีร์ เช่น ในนิคมนถาแห่งอรรถกถาสัทธัมมปัปกาลินี (ขุ.ปฎิ.) พระมหานามะ (๒๕๓๘: ๕๔๐) กล่าวว่าตนได้อาศัยเนื้อความที่มีอยู่ในอรรถกถาเก่ามาแต่ง ดังความว่า

อรรถกถาปฏิสัมภิตามรรคนี ข้าพเจ้าเริ่มรจนาโดยอาศัยนัยของอรรถกถาเก่าเป็นข้อยุติดังกล่าวไว้แล้ว อรรถกถานั้นจึงสำเร็จลงได้ด้วยประการฉะนี้

ในนิคมนถาแห่งอรรถกถาปรมัตถทีปนี (ปฏิฐาน) พระพุทธโฆสะ (๒๕๓๘: ๗๙๘) กล่าวว่าตนได้อาศัยคำพูดของพระชาวสิงหล ดังมีความปรากฏว่า

ข้าพเจ้าไม่ละแล้วซึ่งวาทะของอาจารย์ทั้งหลายชาวสิงหลผู้เป็นวิเศษชาติ
ได้เริ่มไว้(แต่ง) ด้วยศรัทธาซึ่งอรรถกถาแห่งคัมภีร์ปฏิฐานนั้น

ในนิคมกถากวีได้กล่าวถึงงานที่ตนได้นำมาใช้เป็นข้อมูลในการแต่งคัมภีร์
ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ากวีเคารพเจ้าของผลงานเดิมหรือเจ้าของคำพูด เพราะถึงแม้กวีจะ
แต่งคัมภีร์ขึ้นใหม่โดยอาศัยความสามารถและฝีมือในการแต่งของตนเอง แต่เมื่อนำผลงานของผู้
อื่นมาเป็นข้อมูลกวีก็ไม่ละเลยที่จะอ้างถึงอันแสดงให้เห็นความซื่อตรงของกวี

เนื้อหาของนิคมกถาในลักษณะเช่นนี้คล้ายกับบรรณานุกรมของงานวิชาการสมัย
ปัจจุบันที่บอกแหล่งหรือที่มาของข้อมูลที่ใช้ในงานเขียนนั้น ๆ จึงกล่าวได้ว่าเนื้อหาในนิคมกถา
ส่วนหนึ่งคล้ายกับบรรณานุกรมของงานวิชาการสมัยปัจจุบัน เห็นได้ว่าในตอนต้นกวีได้กล่าวว่า
อาศัยคัมภีร์อื่นมาคั่นคว่าในการแต่งคัมภีร์คล้ายบทนำ ในตอนท้ายคัมภีร์กวีได้อ้างถึงงานอรรถ-
กถาเดิม เป็นต้นซ้ำอีกครั้ง ซึ่งทำให้ประณามบทและนิคมกถาน่าจะมีความสัมพันธ์กันทั้งในฐานะ
บทต้นและบทท้าย ทั้งในฐานะบทนำและบทสรุป ดังจะอธิบายดังต่อไปนี้

๓.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างประณามบทกับนิคมกถา

ประณามบทและนิคมกถามีความเกี่ยวเนื่องกันทั้งในระดับโครงสร้างและเนื้อหา กล่าว
คือ การแต่งคัมภีร์ในชั้นอรรถกถาหากไม่มีประณามบทที่เป็นบทนำในตอนต้นแล้ว กวีจะกล่าว
เนื้อหาของคัมภีร์ขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่ได้กล่าวถึงแนวทางในการแต่งหรือวัตถุประสงค์ของคัมภีร์
เลยไม่ได้ แต่ประณามบทได้ทำหน้าที่เป็นบทดังกล่าวอย่างสมบูรณ์ รวมถึงเป็นบทต้นที่ปลูกเร้า
ศรัทธาของผู้ศึกษาด้วย เพราะได้ชี้แจงให้เห็นความสำคัญของคัมภีร์นั้น ๆ ไว้ในตอนต้น ในส่วน
เนื้อหาที่มีคำสรรเสริญและแสดงความเคารพพระรัตนตรัยนั้น กวีแต่งขึ้นก็เพราะมุ่งหวังให้แต่ง
คัมภีร์สำเร็จ เช่นเดียวกับในยัชยพิธิที่พราหมณ์กล่าวอาคิสเพื่อให้เกิดผลสำเร็จในพิธีกรรม
หรือเพื่อให้พิธีกรรมหนักแน่นยิ่งขึ้น (Gonda, 1989: 115) ชาวอารยันสมัยพระเวทได้กล่าวถ้อย
คำเช่นนี้เพราะหวังที่จะได้รับประโยชน์จากพลังอำนาจจากเทพเจ้า เพราะหวังว่าจะมีความเป็นผู้มี
อายุยืน สุขภาพดีปราศจากอันตราย มีความเจริญรุ่งเรืองและประสบความสำเร็จ (1989: 141)
เช่นเดียวกันกวีในพุทธศาสนาก็เช่นกันได้ร้องขอให้ตนปราศจากอันตราย ให้พระศาสนารุ่งเรือง
และหวังให้การแต่งคัมภีร์สำเร็จ

ประเด็นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กันคือ ยัชยพิธิเป็นการกระทำ (action) ที่มีชั้น
ตอนและลำดับขั้นซึ่งปรากฏคำสรรเสริญ คำแสดงความเคารพและคำแสดงความปรารถนา (ขอ
พร) ไปยังเทพเจ้าเพื่อให้ยัชยพิธิเกิดผลสัมฤทธิ์ ประณามบทและนิคมกถาก็ปรากฏถ้อยคำ
คล้ายคลึงกันและเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์เช่นเดียวกับอาคิสเป็นส่วนหนึ่งของยัชยพิธิ คือใช้เป็น
บทเริ่มต้นและบทจบ การแต่งคัมภีร์ก็น่าจะเป็นการกระทำอย่างหนึ่งที่อยู่ในระดับพิธีกรรม ยัชย-
พิธิเป็นกรรมะที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาบวงสรวงและมีถ้อยคำสรรเสริญและแสดงความเคารพเทพเจ้า การแต่ง

คัมภีร์ก็น่าจะถือว่าเป็นยัชญพิธีอย่างหนึ่งและถือเป็นกฤตกรรมที่อยู่ในรูปปฏิบัติบูชาได้เช่นเดียวกับกรรมในยัชญพิธี จึงเห็นได้ว่า คำสรรเสริญเทพเจ้ากับยัชญพิธีเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกัน ประณามบทก็เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์และต่างก็เป็นส่วนที่ห่อหุ้มคัมภีร์ไว้เช่นกัน ทั้งนี้ ประณามบทยังสัมพันธ์ไปถึงนิคมกถาที่อยู่ท้ายคัมภีร์ด้วย

ในประณามบทกวีได้กล่าวว่าจะแต่งเนื้อหาให้เป็นไปในทิศทางใด ส่วนนิคมกถาก็สรุปไว้อย่างกระชับและเข้าใจง่ายว่ากวีแต่งเนื้อหาใดบ้างในคัมภีร์เสร็จแล้ว ประณามบทคือบทเปิดและนำ นิคมกถาคือบทปิดท้ายงานหรือบทส่งท้ายที่ขมวดปมคัมภีร์ให้กระชับและเข้าใจง่าย จึงเห็นได้ว่าประณามบทนำผู้ศึกษาเข้าสู่เนื้อหาของคัมภีร์ นิคมกถาทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจง่ายขึ้นในฐานะบทสรุป ที่สำคัญคือนิคมกถายังสามารถโยงให้เห็นว่าเนื้อหาที่แต่งเสร็จสรุปตรงกับที่กล่าวไว้ในประณามบทมากน้อยเพียงใด ประเด็นสำคัญคือประณามบทสรรเสริญพระรัตนตรัยและร้องขออานิสงส์ นิคมกถาปรากฏเนื้อหาคำแสดงความปรารถนาและอำนวยการตั้งเช่นในละครสั้นสกฤตที่มีบทเริ่มต้นร้องขอต่อเหล่าเทพเจ้า (นานที) จึงต้องมีบทสรุปลงท้าย (ภราวากยะ) เป็นบทสวดสรรเสริญและอำนวยการคล้าย ๆ กัน (Bhattacharya, 1974: 162) เช่นเดียวกันในงานวิชาการมีค่านำขึ้นต้น ดังนั้น จึงต้องมีบทสรุป ประณามบททำหน้าที่ค่านำ นิคมกถาก็ได้ทำหน้าที่เป็นบทสรุปได้อย่างลงตัวและสอดคล้องกันอย่างเห็นได้ชัด

จากการศึกษาเนื้อหาในนิคมกถาสรุปได้ว่า นิคมกถาเป็นบทสรุปส่งท้ายงานที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกับบรรณานุกรมงานวิชาการ และมีเนื้อหาที่แสดงความปรารถนาและตั้งสัตยาธิษฐาน ถ้อยคำดังกล่าวเป็นเช่นเดียวกับอาคิสและภราวากยะที่มีเนื้อหาแสดงความปรารถนาและอำนวยการปรากฏเด่นชัดและสัมพันธ์ไปถึงประณามบทที่เป็นบทเริ่มต้น ดังนั้น หากนิคมกถาอยู่ในฐานะเดียวกับอาคิสท้ายยัชญพิธีและภราวากยะท้ายการแสดงละครสั้นสกฤตโดยมีเนื้อหาขอพรเหมือนกัน การแต่งคัมภีร์ก็น่าจะเป็นการประกอบพิธีกรรมอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับยัชญพิธีสมัยพระเวทซึ่งมีการกระทำที่เป็นลำดับและขั้นตอนชัดเจน นอกจากนี้คัมภีร์ที่กวีแต่งเสร็จเป็นรูปธรรมประกอบด้วยสารธรรมต่าง ๆ ที่น่าจะมีอนุภาพหรือศักดิ์สิทธิ์ทำให้ผู้ศึกษาบรรลุธรรมได้ด้วย ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

๓.๖ ความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์บาลีกับของบวงสรวงในยัชญพิธี

ในกระบวนการหรือขั้นตอนการแต่งคัมภีร์กวีในชั้นอรรถกถาเป็นต้นมาได้แต่งบทสรรเสริญพระรัตนตรัยไว้ในตอนต้น และเมื่อแต่งเสร็จแล้วปรากฏคัมภีร์ขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เนื้อหาประกอบด้วยหลักคำสอนที่สามารถปฏิบัติตามและให้ผลได้ ผลดังกล่าวนี้เองเป็นปาฏิหาริย์อย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าก็ตรัสสรรเสริญ กล่าวคือคำสอนเป็นปาฏิหาริย์ (อง.ติก. ๒๐/๕๐๐/๒๑๘) ดังนั้น คัมภีร์บาลีที่กวีแต่งเสร็จแล้วจึงน่าจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือมีพลังอำนาจที่ทำให้ผู้ปฏิบัติตามบรรลุคุณธรรมชั้นต่าง ๆ ได้และเป็นสิ่งที่สัมผัสได้ คัมภีร์บาลีที่แต่งเสร็จนี้มีความใกล้เคียงกับสิ่งของบวงสรวงที่เหลือนอนท้ายยัชญพิธีและเชื่อว่า มีพลังอำนาจของเทพเจ้า

สถิตย์อยู่ กล่าวคือในตอนท้ายของการประกอบยัชญพิธีมีเครื่องบูชาบวงสรวงหรืออาหารเหลือจากการบูชาบวงสรวง สิ่งของที่เหลือในพิธีนี้เองพราหมณ์เชื่อว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เช่น ในคัมภีร์ อापัสตัมพเศรตสูตระกล่าวไว้ว่า ณ บัดนี้บรรดาสวนเหลือของที่ใช้ในการบูชาอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ใช่เศษอาหารทั่ว ๆ ไป เมื่อมองจากแง่มุมทางพิธีกรรมไม่ใช่วัตถุสารที่จะเพิกเฉยได้ แต่คือสิ่งที่มีพลังอำนาจ มิใช่ว่าเป็นอาหาร หากแต่เป็นเพราะว่าของบูชาเหล่านั้นได้เข้าไปสู่ผัสสะต่อผู้ดื่มกินคือเทพเจ้า ด้วยสาเหตุนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของพลังอำนาจพิเศษหรือเป็นจุดแสงอันโชติช่วงอันเกิดจากอกของเทพเจ้า (ĀpS. 19,17,14. อ้างถึงใน Gonda, 1989: 121-122) สิ่งของบูชาเหล่านี้เอบอบไปด้วยคุณลักษณะพิเศษ บรรดาสวนของเหลือที่ถวายแก่เทพเจ้าหรือบุคคลศักดิ์สิทธิ์จึงมีอำนาจและอำนาจประโยชน์พิเศษให้ได้ และผู้บริโภครู้ว่าได้ชิมชบเอาพลังอำนาจพิเศษนั้นไว้เช่นกัน (Gonda, 1989: 122)

ความเชื่อที่ว่าสิ่งที่เหลือจากการประกอบยัชญพิธีเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้น่าจะเป็นความเชื่อที่สอดคล้องกับกระบวนการแต่งคัมภีร์ กล่าวคือในการแต่งคัมภีร์พระรจนจารย์ได้แต่งประณามบทสรรเสริญแสดงความเคารพพระรัตนตรัยเป็นกรรมะ (action) บูชา สิ่งที่พระรจนจารย์ย่นบูชาพระรัตนตรัยมีทั้งคำสรรเสริญและการกระทำซึ่งเป็นการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ได้แก่รูปกรรมเชิงปฏิบัติบูชาอย่างหนึ่ง สิ่งที่สอง ได้แก่ ประณามบทและคัมภีร์น่าจะเป็นปฏิบัติบูชาได้

เมื่อเปรียบเทียบกฤตกรรมในยัชญพิธีกับกระบวนการแต่งคัมภีร์จะเห็นได้ว่า พราหมณ์แต่งบทสรรเสริญและมีของบูชาเพื่อบูชาแต่เทพเจ้า เพราะต้องการสร้างความเชื่อมั่นและต้องการอิงอาศัยพลังอำนาจของเทพเจ้าที่ตนศรัทธา การแต่งคัมภีร์ก็แต่งบทสรรเสริญเพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัยและเพราะต้องการความเชื่อมั่นในพิธีที่ทำต่ออำนาจพระรัตนตรัยซึ่งเป็นสิ่งสูงส่งและเพราะต้องการอิงอาศัยอำนาจของพระรัตนตรัยที่กวีศรัทธา ดังนั้น ลักษณะเช่นนี้จึงน่าจะถือได้ว่ากวีแต่งคำสรรเสริญบูชาพระรัตนตรัยที่เชื่อว่ามีอานุภาพไว้ต้นคัมภีร์ เมื่อกระบวนการแต่งคัมภีร์สัมฤทธิ์แล้วสิ่งที่เหลือเป็นรูปธรรมคือคัมภีร์ที่มีเนื้อหาประกอบด้วยข้อธรรมสำหรับปฏิบัติ การกระทำที่เป็นขั้นตอนนี้เองเป็นการกระทำเช่นเดียวกับการประกอบยัชญพิธี

ในตอนท้ายยัชญพิธีสิ่งที่คงเหลืออยู่คืออาหารบวงสรวงและพราหมณ์เชื่อว่ามีพลังอำนาจเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ในการแต่งคัมภีร์เมื่อกฤตกรรมดำเนินถึงขั้นสัมฤทธิ์ก็ปรากฏคำสอนในคัมภีร์ เช่น ข้อปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสและข้อปฏิบัติให้บรรลุถึงนิพพาน เป็นต้น ข้อธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์นี้เองที่เป็นผลจากการแต่งคัมภีร์ ทั้งยังน่าจะเป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้ผู้ศึกษาและผู้ปฏิบัติได้รับอานิสงส์ได้เช่นกัน กล่าวโดยย่อคือ ในยัชญพิธีมีคำสรรเสริญและของบูชา ในการแต่งคัมภีร์ก็มีคำสรรเสริญและของบูชา (ปฏิบัติบูชาโดยแต่งคัมภีร์ขึ้น) ในยัชญพิธีของที่เหลือคืออาหารบูชาที่นำมารับประทานได้และเชื่อว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจ ในการแต่งคัมภีร์ข้อธรรมที่เป็นองค์ความรู้ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่คงอยู่ในกระบวนการนี้ก็เป็นของที่น่าเข้าสู่จิตใจโดยผ่านกระบวนการศึกษาได้ ทั้งยังปรากฏเป็นรูปธรรม ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อกันว่าคำสอนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะทำให้

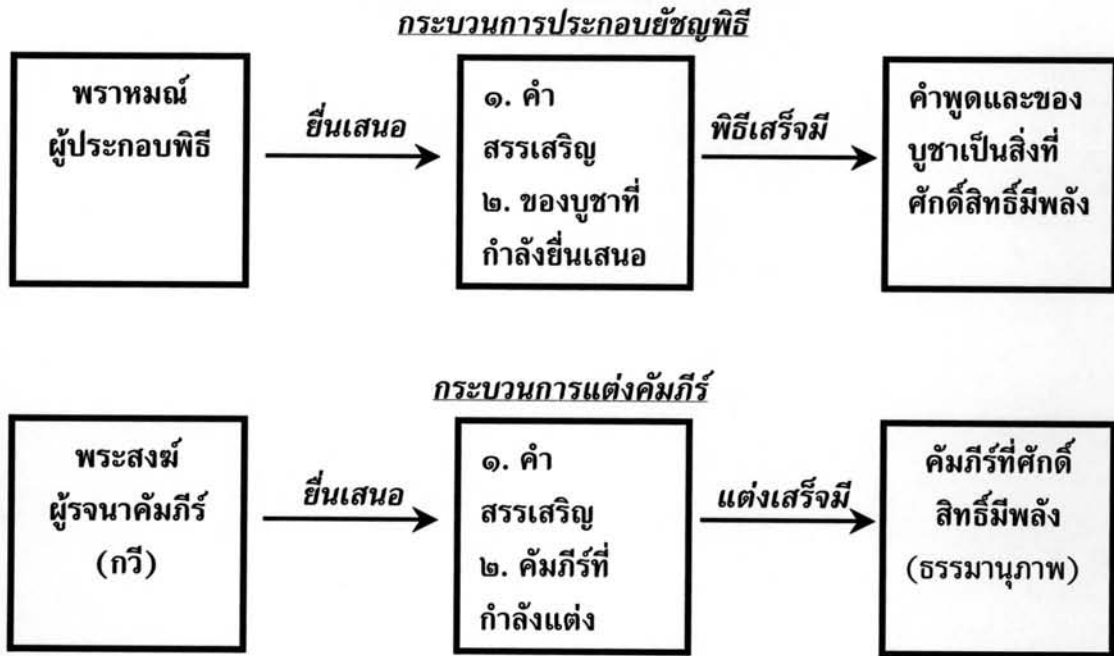
ผู้ศึกษาและปฏิบัติตามได้รับผลตามสมควร รวมถึงมีพลังอำนาจสามารถนำมาศึกษาปรับวิธีปฏิบัติได้เช่นกัน หากพิจารณาว่า พรหมณ์ประกอบพิธีกรรมหนึ่ง ๆ ถือว่าเป็นกรรมะ (action) การแต่งคัมภีร์ก็น่าจะเป็นกรรมะที่ทำโดยพระรจนอาจารย์ได้เช่นกัน และน่าจะถือว่าการแต่งคัมภีร์เป็นปฏิบัติบูชาได้ด้วย

พระพุทธเจ้าทรงให้ทรงชนะเกี่ยวกับการบูชาโดยการปฏิบัติไว้ ดังมีความปรากฏในพระสูตรตันตปิฎกกว่า ครั้งหนึ่งพระองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า ผู้ที่บูชาด้วยดอกไม้ของหอม สังคีตหรือแม้แต่เครื่องหอมทิพย์แต่ตถาคตก็ยังไม่ถือว่าเป็นการบูชา เคารพ นบนอบตถาคต พระสาวกมีพระภิกษุ เป็นต้น ผู้ปฏิบัติอย่างเหมาะสม ปฏิบัติชอบอย่างยิ่ง ปฏิบัติตามธรรมจึงชื่อว่าบูชา ตถาคตและเป็นการบูชาอย่างยิ่ง (ที.มหา. ๑๐/๑๒๙/๑๖๑) นอกจากนี้ยังมีพระดำรัสไว้อีกว่าการบูชาที่มีอยู่สองอย่างอามิสบูชา (บูชาด้วยสิ่งของ) กับปฏิบัติบูชา การบูชาทั้งสองการบูชาด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบูชาที่ยอดเยี่ยม (อง.ทุก. ๒๐/๔๐๑/๑๑๗) เมื่อพิจารณาถึงการแต่งคัมภีร์ กิริยากรรมที่กวีดำเนินการในการแต่งคัมภีร์ก็อยู่ในรูปของการกระทำบนและอยู่บนพื้นฐานของการกระทำที่เชื่อกันว่าเป็นบุญกุศล เพราะสิ่งที่ทำเป็นผลดีต่อผู้อื่น การแต่งคัมภีร์ของกวีจึงน่าจะถือว่าเป็นการปฏิบัติบูชาได้เช่นกับพุทธพจน์ข้างต้น

ปฏิบัติบูชา คือ การบูชาด้วยการปฏิบัติ คือประพฤติตามคำสั่งสอน บูชาด้วยการประพฤติกระทำสิ่งที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ๒๕๕๖: ๑๑๗) เมื่อถือเอาตามหลักฐานการปฏิบัติบูชาคือการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมคือการประพฤติตามคำสั่งสอน ทำสิ่งที่ดีงามเมื่อพิจารณาเนื้อหาในประณามบทที่กล่าวไว้ในตอนต้นจะพบว่า กวีเองก็เห็นว่าการแต่งคัมภีร์เป็นการกระทำที่เป็นกุศล คือดีงามและน่าจะมีอานุภาพให้ผลได้ (... ปุณฺณํ ตสฺसानุภาเวน ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่สำเร็จจากการแต่งคัมภีร์นั้น) นอกจากนี้ข้อความในประณามบทยังแสดงให้เห็นว่า กวีมองการกระทำของตนเป็นการเผยแผ่และดำรงคำสั่งสอนไว้ได้ ดังนั้น การกระทำของกวีน่าจะเป็นกรรมดีได้ตามพุทธพจน์ และเมื่อถือว่าเป็นกรรมดีจึงน่าจะถือเป็นกฤตกรรมอย่างหนึ่งของการบูชาในเชิงปฏิบัติโดยหากถือว่าการแต่งคัมภีร์ที่แต่งเสร็จเป็นสิ่งของหรืออามิสก็คงเป็นอามิสบูชาที่เป็นรูปธรรมได้เช่นกัน กระบวนการแต่งคัมภีร์จึงน่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกับการกฤตกรรมในชั้นขุณฺณิ

ด้วยเหตุผลข้างต้น การแต่งคัมภีร์จึงถือเป็นการบูชาและสิ่งที่คงอยู่ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่มีอานุภาพหรือศักดิ์สิทธิ์ทำให้ผู้ปฏิบัติตามบรรลุนิพพานตามสมควรได้และคงทนอยู่ได้ ยิ่งยืนกว่าสิ่งที่เหลือในชั้นขุณฺณิคืออาหารซึ่งเป็นของที่เสื่อมสลายไปตามอายุได้ ของที่เหลือจากชั้นขุณฺณิเป็นของที่ชิมซับเอาพลังบางอย่างไว้ ใกล้เคียงกับที่คัมภีร์ที่กวีแต่งเสร็จก็ได้ชิมซับเอาคำสั่งสอนไว้เช่นกัน ทั้งนี้ของบวงสรวงในพิธีมีอานุภาพ อานุภาพและความศักดิ์สิทธิ์คัมภีร์ก็มีอยู่เช่นกันหากแต่อยู่ที่คำสั่งสอน เมื่อเปรียบเทียบกับการประกอบชั้นขุณฺณิสามารถสรุปตามแผนภูมิ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๗ แผนภูมิแสดงกระบวนการประกอบยัชญพิธีกับการแต่งคัมภีร์

๓.๗ สรุปท้ายบท

กวีในชั้นอรรถกถาเป็นต้นมาได้แต่งประณามบทไว้ในตอนต้นคัมภีร์และนิคมกถาไว้ในตอนท้าย ตำแหน่งดังกล่าวเป็นตำแหน่งเดียวกับอาคิสที่พรหมณ์สวดสรรเสริญและขอพรจากเทพเจ้าในตอนต้นและทำยัชญพิธีสมัยพระเวท ลักษณะดังกล่าวนี้ (สรรเสริญและขอพร) มีอยู่ในพระไตรปิฎกแต่ไม่ได้มีการนำมาใช้ในการเริ่มและจบคัมภีร์ ลักษณะ ลำดับและหน้าที่ทั้งของประณามบทและนิคมกถากลับมีความคล้ายคลึงกับอาคิสในยัชญพิธี นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งเดียวกับบทนาถีและภทวากยะในการแสดงละครสั้นสกฤต รูปแบบคำประพันธ์ของประณามบทและนิคมกถาเป็นรูปแบบคำประพันธ์ชนิดร้อยกรองเช่นเดียวกับบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าจำนวนมากในคัมภีร์พระเวท รูปแบบคำประพันธ์นี้ยังมีลักษณะเดียวกับบทนาถีและภทวากยะ คำที่แต่งในรูปร้อยกรองเชื่อว่ามีพลาณภาพในระดับพิธีกรรมมากกว่าร้อยแก้วและทำให้พิธีกรรมหนักแน่นยิ่งขึ้น เนื้อหาในประณามบทเป็นบทเกริ่นนำเน้นที่คำสรรเสริญ แสดงความเคารพและร้องขออานิสงส์ตามลำดับ ถ้อยคำดังกล่าวเป็นเช่นเดียวกับอาคิสในยัชญพิธีและใกล้เคียงกับนาถีชนิดศุทธาที่มีเนื้อหาแสดงความเคารพเทพเจ้าและอำนาจพร นอกจากนี้ยังมีข้อความกล่าวถึงเนื้อหาโดยย่อของคัมภีร์ที่ใกล้กับนาถีชนิดปัตราวลี ส่วนนิคมกถาซึ่งเป็นบทสรุปส่งท้ายที่มีคำแสดงความปรารถนาในเชิงร้องขออานิสงส์และอำนาจพรให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตนเองและผู้อื่น ลักษณะและเนื้อหาเป็นเช่นเดียวกับอาคิสและภทวากยะที่มีคำแสดงความปรารถนาและอำนาจพรแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้ประณามบทยังอยู่ในฐานะของคำนำ นิคมนกถาอยู่ในฐานะบทสรุปและมีเนื้อหาบางส่วนที่คล้ายกับบรรณานุกรมในงานวิชาการ ดังนั้น จึงน่าจะเชื่อได้ว่าการแต่งคัมภีร์เป็นการกระทำหรือกรรมอย่างหนึ่งที่อยู่ในระดับพิธีกรรมใกล้เคียงกับกรรมในรัชสมัยพระเวท ซึ่งมีการกระทำที่เป็นขั้นตอน อีกทั้งยังน่าจะเป็นกฤตกรรมในรูปพิธีกรรมคล้ายกฤตกรรมในการละครสันสกฤตและน่าจะสรุปในเชิงอุปนัยได้ว่า วรรณคดีที่แต่งในอินเดียและที่ได้รับอิทธิพลจากบริบทสังคมอินเดียย่อมมีแนวคิดที่ใกล้เคียงกัน ทั้งยังทำให้งานที่แต่งมีโครงสร้าง รูปแบบและเนื้อหาใกล้เคียงกันอีกด้วย ประณามบทและนิคมกถาจึงน่าจะได้รับอิทธิพลดังกล่าวด้วยเช่นกัน